ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad *april / mei 1999* 105

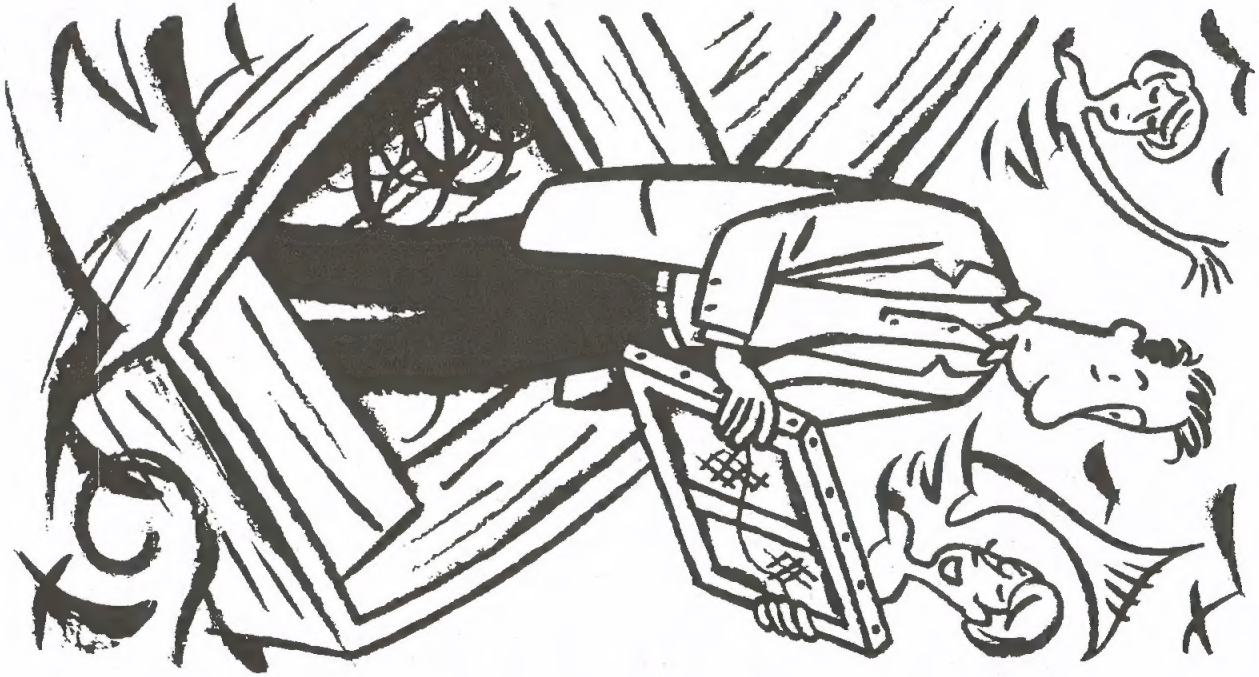

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat tweemaandelijks verschijnt. ZozoLala is gratis voor de klanten van onderstaande stripwinkels. Verantwoordelijke uitgever: Stichting Zet.El

ALKMAAR
BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP / 072 - 512 19 16

AMSTERDAM
LAMBIEK
Kerkstraat 78
1017 GN / 020 - 626 75 43

NOU MOE I?!
Krugerplein 17
1092 KA / 020 - 693 63 45

ANTWERPEN
BEO
Hopland 15
2000 / 03 - 233 25 36

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 HX / 020 - 684 29 23

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC / 020 - 668 47 64

BUDDY'S
Meir 125 (1e verd.)
2000 / 03 - 232 16 31

APELDOORN
DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK / 055 - 542 72 02

ARNHEM
DE NOORMAN
Koningstraat 43
6811 DH / 026 - 442 09 09

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 / 03 - 234 23 47

ASSEN
PLOK. STRIPS EN EH...
Stationstraat 1 DINGES!
9401 KV / 0592 - 31 32 92

BERGEN OP ZOOM
GILLES DE GEUS
Bosstraat 4 (passage)
4611 NC / 0164 - 24 74 62

BREDA
FRANKA
Torenstraat 9 (passage)
4811 XV / 076 - 521 41 53

BRUGGE
DE STRIEP C.V.
Katelijnestraat 42
8000 / 050 - 33 71 12

BRUSSEL
HET B-GEVAAR
Greepstraat 15
1000 / 02 - 513 14 86

DELFT
BUL SUPER
Breestraat 18 - 22
2611 RG / 015 - 212 60 97

DEN BOSCH
SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS / 073 - 614 55 30

DEN HELDER
BOEKIE
Reigerstraat 24
1781 VH / 02230 - 61 23 77

DEN HAAG
HAAGSE STRIPSHOP
Wagenstraat 104c
2512 AZ / 070 - 363 41 15

MIEKE'S STRIPTIEK
Chasséstraat 71
2518 RW / 070 - 365 07 38

DORDRECHT
SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ / 078 - 614 20 12

PANDA
Frederikstraat 955 - 959
2514 LJ / 070 - 363 59 50

WALK IN
Herengracht 13
2511 EG / 070 - 364 63 36

EINDHOVEN

ENSCHEDE
DE STRIP-AAP
Kuipersdijk 66
7512 CJ / 053 - 430 52 61

GEEL
ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 / 014 - 58 43 80

GENT
PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 / 09 - 227 70 86

GOES
HET PAARD VAN TROJE
Langevorststraat 2
4461 JP / 0113 - 21 46 91

GRONINGEN
LAND VAN LANGVERGETEN
Nieuwe Ebbingstraat 19
9712 NC / 050 - 314 85 40

HALLE
DE STRIPOMAAN
Kardinaal Cardijnstraat 3
1500 / 02 - 356 15 89

HASSELT
WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 / 011 - 22 82 00

MODERN PAPIER
Pelsterstraat 20
9711 KL / 050 - 313 25 21

HELMOND
DE BOEKENWURM
Heistraat 60
5701 HP / 0492 - 59 08 83

HOORN
HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR / 0229 - 21 86 23

KAMPEN
DE FANTAST
Burgwalstraat 16
8261 HK / 038 - 332 03 25

LEEUWARDEN
DE BALLOON EXPRESS
Korfmakersstraat 1
8911 LA / 058 - 212 79 97

DE RAT
Voorstreek 83
8911 JL / 058 - 215 16 00

LEIDEN
DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC / 071 - 512 64 04

LEUVEN
HET BESLOTEN LAND
Parijsstraat 16
3000 / 016 - 22 58 40

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 / 016 - 23 55 86

LEIDSE STRIPSHOP
Aalmarkt 4
2311 EC / 071 - 512 18 02

MECHELEN
DE STRIPKEVER
p/a Leermarkt 50.b.024
2800 / 015 - 21 76 05

MIDDELBURG
HET PERRON
Sint Janstraat 13
4331 KA / 0118 - 63 47 47

OOSTENDE
DE STRIEP
Paulusstraat 36
8400 / 059 - 51 54 60

COMIC STRIP
Hoogstraat 28
2800 / 051 - 42 06 50

ROESELARE
WILLI'S WERELD
H. Horriestraat 20
8800 / 051 - 24 64 15

ROTTERDAM
DONNER BOEKEN
Lijnbaan 150
3012 ER / 010 - 413 20 70

SCHIEDAM
't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3112 GB / 010 - 426 25 84

GALERIE SLAPHANGER
Rözener Manzestraat 67
3026 TV / 010 - 476 91 53

NOORD
Zaagmolendrift 33
3036 HC / 010 - 466 43 68

SINT TRUIDEN
DE GALLIËR
Beekstraat 58
3800 / 011 - 67 17 39

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL / 010 - 433 17 10

DICK BOS
Junolaan 2
3054 PW / 010 - 461 31 47

TILBURG
TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN / 013 - 535 83 19

TORHOUT
't STRIPJE
Oostendestraat 32
8820 / 050 - 21 71 82

TURNHOUT
TISTJEN DOP
Paterstraat 96
2300 / 014 - 42 88 29

UTRECHT
PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR / 030 - 231 84 72

VEENENDAAL
THE DROWNING MAN
Scheepjeshof 8
3901 CV / 0318 - 561 093

VENLO
BOLSTER
Grote Kerkstraat 14
5911 CH / 077 - 354 40 69

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR / 030 - 233 43 57

WAREGEM
BLITZ
Stormstraat 147
8790 / 056 - 610 158

ZWOLLE
DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH / 038 - 422 10 77

Wereldstrips

Soms lijkt het alsof er in de stripcultuur weinig verrassends meer gebeurt. De bekende auteurs tekenen nijver hun pagina's vol en worden, naarmate de tijd vordert, vervangen door gretig jong talent uit het eigen-beheercircuit. Zoals de strip er nu uitziet, zo zal het medium er over tien jaar nog uitzien, denk je dan. De strip als grafische vertelvorm is nagenoeg uitgekristalliseerd, veel nieuws staat ons niet meer te wachten.

Zo rustig als de ontwikkelingen in de Nederlandstalige stripcultuur voortkabbelen, zo hectisch is het beeld dat de stripcultuur in internationaal perspectief te zien geeft. Het borrelt, bruist en broeit in het buitenland - alleen is daar in Nederland en Vlaanderen niet veel van te merken. Oké, in de meeste speciaalzaken kun je inmiddels wel terecht voor de nieuwe Spawn *of* ACME Novelty Library. *Als je geluk hebt, ligt er zelfs nog wel een verduvaald exemplaar van de bloemlezing* Stripburek *uit het voormalig Joegoslavië. Maar verder stelt de strip-import niet veel voor. De nieuwe ontwikkelingen in Franrijk, Duitsland en Italië bereiken ons taalgebied amper meer, om nog maar te zwijgen van strips uit niet-westerse gebieden. En dat is jammer. Niet alleen omdat een aanzienlijk deel van deze strips tekstloos is - zie het werk van onder meer Eric Drooker, Thomas Ott, Lewis Trondheim en Anna Sommer - en dus moeiteloos door een Nederlandstalig publiek zou kunnen worden opgepikt. Minstens zo belangrijk zijn de artistieke impulsen die uitgaan van beeldverhalen gemaakt door mensen met een heel andere culturele achtergrond, andere ervaringen, andere zienswijzen. Wie de diepgaande invloed van niet-westerse schrijvers op de wereldliteratuur kent, weet wat voor verrijkende werking daarvan kan uitgaan. Daarom vanaf dit nummer in* ZozoLala *- naast de gebruikelijke aandacht voor het Nederlandstalige werk - meer plek voor strips van internationaal belang. Voortaan is de rubriek Uno Mundo Wereldstrips een vast onderdeel van de StripVoorspelling, in de hoop dat we naast werk uit traditioneel vooraanstaande stripnaties ook steeds meer hoogtepunten uit minder voor de hand liggende oorden als Australië, Kuala Lumpur en Zuid-Afrika kunnen presenteren. De voorspelbare boekenbeurs die de Nederlandstalige stripcultuur heet kan wel een spetterend multi-cultureel feestje gebruiken.* **de redactie**

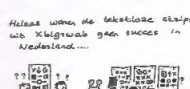

Redaktieadres ZozoLala: Postbus 344, 3720 AH, Bilthoven, Nederland
e-mail: hvsoest@gpd.nl

REDAKTIE: Paul van Gremberghen, Jef Nieuwenhuis, Hans van Soest, Toon Dohmen, Karin van Wylick & Gerard Zeegers.

LAY-OUT: Xander Elink Schuurman.

VASTE MEDEWERKERS: Erich-Jan Wiechert, Marq van Broekhoven, Anton Damen, Maaike Hartjes, VLRG, Mike Marsfelder, Bert van der Meij, Bert Meppelink, Pieter van Oudheusden & Barbara Stok.

OOK WERKTEN MEE: Charles Berbérian, Anne Caisson, Laetitia Denier, Guillaume Dumora, Philippe Dupuy, Fons, Floris Oudshoorn, Mark Retera, Mat Schifferstein, Dupuy & Berbérian, Lamelos & Willem.

DRUK & AFWERKING: Drukkerij Wilco (Amersfoort).

BIJ DE VOORPLAAT: Tekening van Dupuy.

ABONNEMENTEN ZIJN MOGELIJK voor één jaar (ƒ 20,00 / BF 370) of voor twee jaar (ƒ 33,00 / BF 600). Belgische CJP-houders betalen per jaar BF 320, of per twee jaar BF 500.

ABONNEMENTEN GAAN IN na storting van het totaalbedrag op Postbank giro 3253937 (NL) of Postgirorekening 000 - 1648405B4 (B) t.n.v. Stichting Zet.EL te Bilthoven o.v.v. je eigen adres en evt. je CJP-nummer.

COPYRIGHT 1999 bij Stichting Zet.EL. Overname van artikelen, strips, of illustraties enkel in overleg met de uitgever.

OPLAGE: 7.000 exemplaren

ISSN: 1382 - 8630

De twintigste eeuw volgens Willem

Bernard Holtrop dankt zijn faam vooral aan de duizenden satirische prenten die hij de krantenlezer de laatste twintig jaar onder het pseudoniem Willem voorschotelde. Minder bekend zijn de tekstloze strips die hij baseerde op persfoto's zoals die verschenen in 30/40 *en* Euromania. *Twee indrukwekkende boeken waarin Willem het medium strip op een geheel eigen wijze benadert. Waarom tekent iemand honderden krantenfoto's na?*

OUD NIEUWS

In het voorwoord van *30/40* geeft de auteur zelf het begin van een verklaring. Daarvoor moeten we terug naar de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog, naar het moment waarop bij het Ermelose gezin Holtrop *Life Magazine* op de mat ploft. Een wekelijks visitekaartje uit het dan nog zo mysterieuze land van de bevrijder. De fameuze fotoreportages in het blad maken een onvergetelijke indruk op de jonge tekenaar. Net als het gros van zijn generatiegenoten begrijpt hij geen woord van de Engelstalige onderschriften. Het geeft *Life's* beelden een raadselachtige kracht die Willem zijn leven lang bijblijft. Zo sterk is de herinnering, dat hij als veertiger de foto's uit *Life* - en de ontelbare nieuwsbeelden die er in later jaren op volgden - tot uitgangspunt voor zijn eigen werk neemt.

Onconventioneel

Willems getekende fotostrips zijn met weinig andere boeken te vergelijken. Zowel *30/40* als *Euromania* zijn opgebouwd aan de hand van titelpagina's met daarop sec de vermelding van een locatie en een aantal thema's. Een voorbeeld uit *Euromania:* 'België - Tragische koningen, Kapot Afrika, Verenigd paar, Verdeeld volk, Linkse terreur, Rechtse moord.' Verder laat Willem de beelden spreken. Zo verbeeldt hij op de tweede pagina over België het koloniale verleden van de natie met portretten van koning Boudewijn, president Mbutu, nonnen en VN-militairen. Daarbij valt op hoeveel de pagina's weghebben van stripplaten: meerdere, duidelijk omkaderde tekeningen die met elkaar in verband staan, het bekende hokjesstramien. Zo vertrouwd als dit stramien oogt, zo onconventioneel is de wijze waarop Willem het inzet. Bij *30/40* en *Euromania* hoeft de gangbare leesrichting van links naar rechts en van boven naar onder niet per se aangehouden te worden, terwijl van de ontwikkeling van zoiets als een verhaal (met herkenbare personages en een duidelijke plot) evenmin sprake is. De heldere afbakening van de plaatjes bedriegt dus. Hoewel de vorm van *30/40* en *Euromania* appelleert aan een stripminnend publiek, krijgt dat niet wat het verwacht. De lezer mag het zelf uitzoeken.

Kleine lettertjes

Om de opzet van Willems getekende fotoboeken beter te begrijpen, kunnen we het beste terug naar de knaap die eind jaren veertig wegdroomt bij de foto's uit *Life Magazine.* De foto's bieden hem een beeld van onbekende oorden, een venster op de wereld dat extra kleur krijgt vanwege de onbegrijpelijkheid van de onderschriften. Doordat *Life's* beelden voor zich moeten spreken, kan de fantasie van de jonge tekenaar ongeremd op hol slaan. Een eenvoudig voorbeeld uit het België-hoofdstuk in *Euromania* kan dit verduidelijken. Want wat betekent de afbeelding van de marcherende geüniformeerde mannen met 'UN' op hun

helm als je hem op zich bekijkt, zonder bijschrift of bronvermelding? Wie zo'n oorspronkelijke nieuwsfoto rechtstreeks uit de doka voor zich krijgt, zou net als de jonge Willem bijzonder weinig aanknopingspunten hebben hem te duiden. Vandaar het grote belang van de kleine lettertjes onder persfoto's, die wat er op de foto te zien is dienen te beschrijven. Deze onderschriften typeren het journalistieke streven naar feitelijkheid, het wie, wat, waar, wanneer en waarom uit de journalistieke handboeken. De geüniformeerde mannen met helmen met 'UN' erop zijn volgens

deze logica niet de geanimeerde deelnemers aan een merkwaardig soort carnaval of nerveuze jongeren op weg naar een ernstig mannenritueel, maar de leden van een internationale legermacht die op een specifieke datum een bepaalde operatie uitvoeren. In die context krijgen honderdduizenden kijkers ze onder ogen en maken ze hun entree in het collectieve onderbewuste. Zo ook bij Willem. Ook hij nam via de nieuwsmedia kennis van de moord op Kennedy, de zelfverbranding van een boeddhistische monnik, de Falkland-oorlog en vele, vele andere gebeurtenissen. Bij de tekenaar bleven ze echter niet alleen ergens in het achterhoofd rondspoken, maar kwamen ze er na verloop van tijd op papier weer uit. Zonder onderschrift of bronvermelding en daardoor net zo raadselachtig als de foto's voor de *Life*-lezende knaap lang geleden.

Contrast

Het achterwege blijven van verklarende teksten vormt een merkwaardig contrast met de vertrouwdheid van de beelden, die we immers bijna allemaal wel eens eerder hebben gezien. Waar stonden die beelden ook alweer voor? Op welke nieuwsfeiten hadden ze betrekking? Willem geeft alleen indirecte aanwijzigingen door er andere beelden naast te zetten, die ogenschijnlijk met hetzelfde onderwerp te maken hebben. Voor de rest zijn de lezers aangewezen op hun geheugen. En waar dat geheugen tekort schiet - en dat is vaker dan je zou verwachten - rest alleen de eigen verbeeldingskracht. Veel plaatjes in *30/40* en *Euromania* lopen daardoor in elkaar over als in een droom: de beelden zijn bekend, we hebben ze eerder gezien, maar hun onderlinge relatie blijft voortdurend verspringen. Door hun onbepaaldheid bieden Willems nieuwsbeelden steeds weer zicht op nieuwe betekenissen.

Associaties

Maar het zijn niet alleen de open gelaten herkomst en betekenis van de nieuwsbeelden die Willems getekende fotoboeken zo krachtig maken. Dan zou Willem kunnen hebben volstaan met het fabriceren van fotocollages. Hij gaat nog een stap verder. Willem plaatst de nieuwsbeelden niet simpelweg in een nieuwe context, maar kiest er tevens voor ze stuk voor stuk na te tekenen. Een arbeidsintensieve klus. Hoe intuïtief de tekenaar ook tot deze keuze gekomen mag zijn - de man schijnt, als we het voorwoord van de bloemlezing *Deadlines* mogen geloven, zo ongeveer alles wat hem onder ogen komt na te tekenen - een neutrale keuze is het niet. Door de foto's na te tekenen, eigent Willem ze zich toe. Van (over)bekende afbeeldingen worden ze deel van zijn visuele universum. Door de herkenbaarheid van zijn tekenstijl roepen Willems nagetekende nieuwsbeelden onherroepelijk associaties op met zijn andere werk. Zo zien de nagetekende blanke Miss Namibië en Miss Zuid-Afrika uit *30/40* er bij hem beduidend anders uit dan op de foto, of wanneer iemand als Eisner of Vance ze getekend zou hebben. Willems stijl brengt ze direct in verband met de rest van zijn oeuvre, dat niet zozeer bekend staat om zijn subtiliteit - zoals *Deadlines* ten overvloede toont - alswel om zijn sardonische gevoel voor humor en weinig optimistische mensbeeld. De 'lijn' van Willem doet onvermijdelijk denken aan plastisch in beeld gebrachte geslachtsdelen en groteske lichamelijke vervormingen. Het verleent de op het eerste gezicht zo neutraal en herkenbaar ogende nieuwsbeelden een duister soort broeierigheid. Niets menselijks is Miss Namibia en Miss South Africa vreemd, daarover bestaat bij Willems tekening in *30/40* geen twijfel. Achter de schone schijn van hun winnaarssjerpen en tandpastaglimlach schuilen superioriteitsgevoelens, seksuele frustraties, machtshonger en andere tijdloze menselijke onhebbelijkheden. In *Euromania* liggen deze associaties nog sterker voor de hand, doordat Willem daar niet alleen nieuwsbeelden natekent maar veel pagina's opbouwt rond een centrale, niet mis te verstane satirische prent. De genadeloze satiricus Willem laat zich daar helemaal niet meer wegdenken.

Vraagtekens

Naast de effectieve wijze waarop Willem de nieuwsbeelden bewerkt, maakt ook het historische belang van dat basismateriaal *30/40* en *Euromania* tot indrukwekkende boeken. Immers, als geen tijdperk tevoren is de twintigste eeuw door de mensheid vastgelegd. Zowel de schaal waarop dit gebeurt als de - letterlijk - fotografische precisie waarmee de recente geschiedenis is vastgelegd, zijn ongekend. In veel opzichten kan de camera gelden als hét symbool van de moderne tijd, zoals de cultuurfilosoof Scott McQuire suggereert in zijn *Visions of modernity*. De geschiedenis van de twintigste eeuw is ondenkbaar zonder de fotografische beelden die deze hebben vastgelegd en mede vormgegeven. Het is een gedachte die in het voorwoord van *30/40* doorklinkt. Behalve over de *Life*-foto's van zijn jeugd spreekt Willem daar van 'beelden die zo vaak gereproduceerd zijn dat we ze niet meer uit ons hoofd kunnen zetten'. Net als iedere moderne mens ziet Willem zich geconfronteerd met een erfenis van beelden van de eigen tijd. Een erfenis die continu toeneemt, aangezien de beelden elkaar steeds sneller opvolgen. Als het even kan, worden gebeurtenissen vastgelegd nog voordat ze goed en wel voorbij zijn. Live 'erbij zijn' geldt als het hoogst haalbare in het camera-tijdperk.

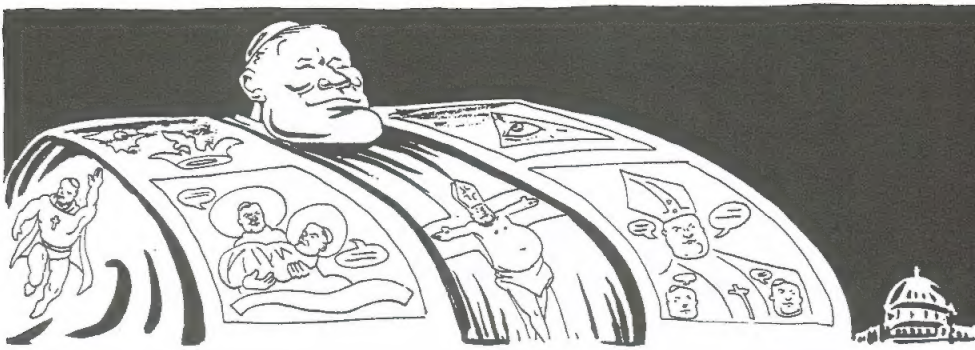

De paus van Willem

Het logisch gevolg van deze ontwikkeling heet CNN: vierentwintig uur per dag paraat om de werkelijkheid te betrappen. Willem wantrouwt de aanhoudende stortvloed van beelden. Het gaat hem allemaal te snel. Vandaar dat hij in zijn getekende fotoboeken de tijd neemt om terug te blikken op de actualiteit van gisteren, meer specifiek de erfenis van de tweede helft van de twintigste eeuw. Wat hebben de nieuwsbeelden ons eigenlijk te zeggen als ze worden losgewurmd uit hun vertrouwd aandoende journalistieke corset van feitelijkheid? Wat voor verhaal vertellen ze ons dan? Draait het om al die imposante gebouwen, die fiere uniformen, die ernstige rituelen? Om de ideeën waar ze voor staan? Of ligt de waarheid bij de rookwolken die na om het even welk bombardement overal dezelfde vormen aannemen, zoals de schutbladen van *30/40* ons tonen? Het zijn indringende vraagtekens bij een turbulent tijdperk. Dat Willem ze op papier zet aan de hand van de fotografische nieuwsbeelden die ons mediatijdperk zo kenmerken, maakt zijn vragen des te ongemakkelijker. Wat is toch de aantrekkingskracht van die nieuwsbeelden, dringt hij aan. Verwachten we nou werkelijk dat ze ons ooit iets anders zullen bieden dan oud nieuws?

Toon Dohmen

Bronnen

Willem: 30/40 (Futuropolis, 1987, ISBN 2-7376-5605-2)

Willem: Euromania (Futuropolis/De Harmonie, 1992, ISBN 9061693322)

Willem: Deadlines. Des 60's aux 90's (Éd. J-P. Faur, 1998, ISBN 2-909882-31-4)

Scott McQuire: Visions of modernity. Representation, memory, time and space in the age of the camera (Sage Publications, 1998; ISBN 0-7619-5301-9)

(advertentie)

HOE SCHRIJFT MARTIJN D. ZIJN RECENCIES?
WIE ZIJN DE GENIEËN ACHTER HET PSEUDONIEM JOHN KELLY?
HOE KWAM MARC V/D H. BIJ VANDERSTEEN TERECHT?
HOE KWAM ANDRÉ F. AAN ZIJN EIND?
WAT GING ER MIS MET DE VROUW VAN HENK K.?
DE WAARHEID OMTRENT DE PIEMEL VAN FLORIS O.
U LEEST HET IN
DE VERZAMELDE COLLECTIONEUR
EEN STRIPALBUM VAN
MARQ VAN BROEKHOVEN EN
ANTON DAMEN
uitgegeven door
DE LEIDSE STRIPSHOP
Premiere op de Leidse Stripdag daarna verkrijgbaar bij de betere stripwinkels

Liever een rechtzaak dan een schouderklopje

Het interview met Willem wordt regelmatig onderbroken door passerende vrienden en kennissen van de in Parijs wonende tekenaar. Even een hand, een praatje. Hij wijst op een collega. "Dat is Joe Pinelli, ken je hem? Goeie tekenaar. Krachtige stijl. In Luik geeft hij les in striptekenen. Hij heeft me een keer gevraagd voor de eindbeoordeling van het werk van zijn studenten. Er was een leerling van zeventig bij. Die hebben we nog maar een jaartje laten overdoen." Willem gnuift.
Een zonnige dag in Haarlem. Tegenover me zit een van de meest gevreesde cartoonisten van Frankrijk. Recensenten wringen zich in bochten om de wreedheid van zijn tekeningen aan te prijzen. 'Willem legt de rafelige voering van de menselijke ziel bloot' en woorden van soortgelijke strekking. De mens achter de tekenaar is echter de vriendelijkheid zelve. "Ach, ik ben te laf om de straat op te gaan en iedereen neer te schieten. Daarom beperk ik me tot tekenen."
Ik vraag hem wat hij zelf zijn slechtste eigenschap vindt. Hij reageert zoals hij op bijna al mijn vragen reageert: hij schiet in de lach alsof hij zich werkelijk niet kan voorstellen dat ook maar iemand in zijn antwoord is geïnteresseerd. Zijn verbazing lijkt welhaast oprecht. De lach van Willem is een fenomeen op zich: een aanstekelijk, in toonhoogte opklimmend geluid waarbij hij even opveert en door zijn neusgaten snuift. Zijn slechtste eigenschap? Hij moet er even over nadenken. Een moeilijke keuze, vindt hij, want het aanbod is ruim. Tenslotte kiest hij een kleintje: "Ik zou meer aandacht aan mijn vrouw moeten besteden." Hij werkt tegenwoordig thuis sinds zijn atelier op Montmartre door zijn studerende zoon wordt bewoond. Maar dagelijks begeeft hij zich van zijn woning in Malakoff, in de Parijse *banlieue*, naar de binnenstad om mensen te ontmoeten en exposities te bekijken.
Willem woont al meer dan dertig jaar in de Franse hoofdstad. Sinds 1968, het jaar van de studentenrevolte, toen het oproer kraaide en onder de straatstenen het strand bleek te liggen. Voordien was hij betrokken geweest bij het in '67 opgeheven blad *Provo* en had hij daarnaast nog tien nummers van zijn eigen *tijdschrift God, Nederland & Oranje* volgetekend.
In Frankrijk kon hij aan de slag bij striptijdschriften als *Charlie* en *HaraKiri*, waarvoor ook Reiser en Wolinski werkten en waar Willems werk mede opviel door zijn "sappige" taalgebruik. Willem: "De Fransen vinden mijn fouten nogal leuk. In het begin van de jaren zeventig kwam er bij *HariKiri* een jonge Zwitser zijn werk laten zien. De redactie wees hem af: 'We hebben al iemand die taalfouten maakt.' Later is hij een bekende tekenaar geworden: Nicholas Poussin."
Als belangrijke invloeden op zijn werk noemt hij zijn vrienden Willem van Malsen en Topor, en de Franse cartoonist Siné: "Topor leerde me na te denken over tekenen en over wat ik eigenlijk aan het doen was. Willem van Malsen heeft me met veel mensen in contact gebracht en we zijn samen vaak doorgezakt. Siné leerde me dat cartoons meer waren dan tekeningen van mensen op onbewoonde eilanden. Je kon er ook iets mee te weeg brengen. Dat was in 1961-'62. Ik had hem toen nog niet ontmoet, maar ik kende wel het tijdschrift dat hij maakte, *Siné-Massacre*. Tegen de Algerijnse oorlog, tegen De Gaulle. Zo gewelddadig, maar zo mooi gemaakt."

Kunt u zich herinneren wanneer u Topor voor het eerst ontmoet hebt?
"Willem van Malsen, die al langer in Parijs woonde, zei op een keer: 'Kom mee, ik zal je voorstellen aan Topor, want die draait op het ogenblik een televisiefilm in een restaurant.' Zo kwamen we in een Russische gelegenheid terecht met allemaal mannen in Raspoetin-achtige jurken. Alle acteurs hadden glaasjes water, maar wij kregen echte wodka (ik moest ook in zo'n jurk)... Mooie dames erbij. Nee, hij was niet de regisseur. Alleen de schrijver. Hij zat zich rot te lachen, zoals-ie dat kon. Het eindigde er natuurlijk mee dat iedereen strontlazarus was. Dat was mijn kennismaking met Topor.'
Het afscheid van Topor, die twee jaar geleden overleed, verliep op vergelijkbare wijze. Een stoet van vrienden en collega's bracht hem naar zijn laatste rustplaats en toog vervolgens naar het stamcafé La Palette, waar het vrij drinken was en zelfs een gat in de keldervoorraden werd geslagen. Willem zegt hem nog vaak te missen, net als een andere bevriende Pool, de ontwerper Roman Sickiewicz. "Vaak als ik zit te tekenen, heb ik het gevoel dat ze over mijn schouder mee kijken." Ik vraag of het overlijden van Topor hem aan het denken heeft gezet. Waarover, vraagt hij met ongeveinsde verbazing. Uw eigen dood, zeg ik. Willem: "Nee, ik denk nooit dat me iets kan overkomen. Heel stom. Ik ga op reportage naar allerlei rare steden, maar het komt nooit in me op dat ik beroofd of in elkaar geslagen zou kunnen worden."

Is dat argeloosheid?
"Misschien wel. Als mensen een gevaarlijke indruk maken, teken ik een karikatuur van ze en dan schieten ze in de lach. In Rusland is me dat overkomen. Ik zat in een hotel op een boot, met Duitse handelsreizigers, call-girls, weet ik 't allemaal. Het beviel me daar niet, dus ging ik op de kade waar ze van tenten een soort café hadden gemaakt. Daar zaten allemaal arme sloebers en gekken, heel gezellig. Ze namen me mee naar een restaurant in de stad. Daar begon het link te worden. Ik heb toen maar van iedereen karikaturen getekend en dat viel in de smaak. Ze hebben me uiteindelijk netjes naar het hotel teruggebracht."
Willems bekendste - of misschien beter beruchtste - boek is waarschijnlijk nog altijd *Lust en Strijd*, dat de Tweede Wereldoorlog tot onderwerp heeft, en dan vooral het Duitse aandeel daarin. Marteling, verminking, dood, sperma, bloed, stront en okselgeur, weinig blijft de lezer bespaard. Een hond in een concentratiekamp jankt naar

Fragment uit Deadlines

de maan met naast zich een stukje zeep. In nazi-uniformen geklede vrouwen bevredigen zich met een stuk prikkeldraad of de slang van een cilinder gifgas. Bij de verschijning van het boek, in 1985, brak er in Nederland maar ook in Frankrijk een grote controverse los. Het verbaasde hem niet echt, geeft hij toe: "Ik weet heel goed wat voor werk ik maak."

Zou u *Lust en Strijd* nu nog op dezelfde manier maken?
"Sommige tekeningen komen wat onbeholpen over, die zouden beter kunnen. Maar het is een boek dat nog altijd een speciale betekenis voor me heeft."

Welke?
"Ik wilde eindelijk met die oorlog afrekenen. Anders blijf je er maar mee zitten. Dat geldt ook voor mijzelf. Steeds wordt alles afgemeten aan wat er toen is gebeurd. Vergelijkingen met Hitler, met de SS, symbolen zoals hakenkruisen... Het wordt allemaal ontkracht. Je kunt meneer Le Pen niet zomaar een nazi noemen. Dat is te makkelijk. Ik wilde eens en voorgoed duidelijk maken wat de eigenlijke betekenis van die ontwaarde clichés was."

Het is ook een van uw weinige boeken in kleur.
"Het leek me aardig om zoiets in snoepjeskleuren te maken."

U beleeft daar een sardonisch genoegen aan, zo te horen.
"Ja, ik houd van tekenen. Ongeacht wat voor tekeningen ik maak. Als je er geen plezier aan beleeft, hoef je het niet te doen."

Is dat het enige criterium?
"Het moet ook iets teweeg brengen. Ik ga geen stillevens of landschapjes zitten tekenen."

Het moet erin hakken?
"Ja. Graag."

Door het overdrijven van de gruwelen die u tekent, bereikt u een bijna poëtisch effect. Dat is iets waarin u voor mijn gevoel dicht bij Topor staat.
"We gingen veel met elkaar om en het is niet zo vreemd dat dat in ons werk is terug te zien. Hij was veel veelzijder dan ik: hij hield zich ook bezig met film, theater, opera. We waren verwante zielen. Maar daar praatten we weinig over."

Wat deed u wel als u samen was?
"Veel pret maken, goeie wijn drinken, mensen ontmoeten. Maar dat deed hij niet met iedereen en ik ook niet."

Stilistisch is er een groot verschil tussen uw werk en het zijne. Hij tekende in een heel doorwerkte stijl met veel arceringen, terwijl uw werk heel sober en open is.
"We hadden een verschillende achtergrond. Hij had de academie in Parijs gevolgd en veel van zijn vrienden zaten in de surrealistische hoek. Ik had een opleiding voor grafisch ontwerper gevolgd. Maar we bewonderden dezelfde mensen: die gekke nieuwe realisten zoals Daniel Spoerri. Voor hem was waarschijnlijk ook Magritte belangrijk, want hij tekende veel van die mannen met bolhoeden. Die oude surrealisten en dadaïsten vond ik eveneens erg interessant."

Het valt me op dat in uw werk het geweld zo ver wordt doorgedreven dat het een soort poëzie wordt. Het krijgt een heel eigen esthetiek.
Schouderophalend: "Waarom zou je het lelijk maken? Dat is ook het gevaar bij het tekenen van mensen als Le Pen: het moeten geen komieke mannetjes worden. Je mag ze niet ongevaarlijk maken, want dan worden het een soort Smurfen."

Namen die in verband met uw werk vaak worden genoemd zijn Goya en Jeroen Bosch.
"Dat geldt voor Topor. Hij kende het werk van zulke mensen uit zijn hoofd. En ik heb me daar ook in verdiept. Ik moest wel. Als je je werk goed wilt doen, moet je weten wat eraan voorafgegaan is."

Hebt u het idee dat u zelf tekenaars beïnvloed hebt?
"Nee, ik denk dat ik een van de onopvallendste tekenaars van *HaraKiri* was. In tegenstelling tot Reiser en Wolinski, die ontzettend veel invloed hebben gehad."

Hun stijl is dan ook vrij gemakkelijk na te volgen.
"Dat denken mensen, maar dat is natuurlijk niet zo. Er zit heel veel achter, wat de navolgers niet in zich hebben. Ontzettend veel hard werk, veel weggooien, prullenbakken vol. Het lijkt zo simpel."

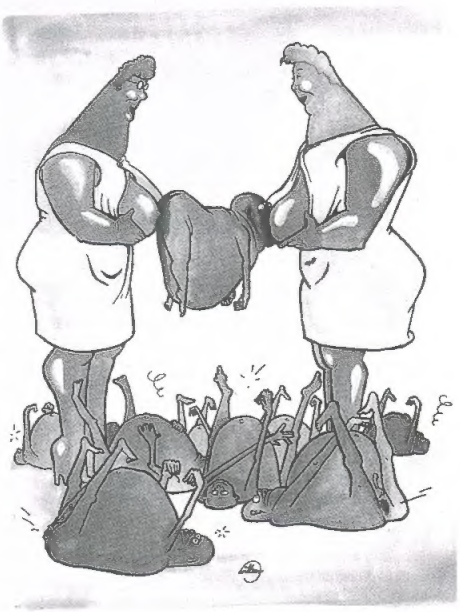

Fragment uit Deadlines

Na enige jaren van afwezigheid duiken Willems persoon en werk weer regelmatig op in de Nederlandse pers. Herontdekt hij Nederland of herontdekt Nederland hem, vraag ik. Hij haalt zijn schouders op. "Geen idee. Nee, ik overweeg niet naar Nederland terug te komen. Waar zou ik mijn werk kwijt moeten? De kranten zijn vol."

Wat valt u op als u terug bent in Nederland?
"Het lijkt veel rijker geworden. Al die nieuwe gebouwen, geweldig. En al die restaurants die erbij gekomen zijn."

Voelt u zich in de eerste plaats Nederlander of Fransman?
"Geen van beide eigenlijk. Ik heb het niet zo op nationaliteiten. Ik ben blij dat we nu een gemeenschappelijke munt krijgen en dat al die grenzen 'n beetje verdwijnen."

Uw boek *Euromania* was voor uw doen nogal mild.
"O, maar ik maak ook milde boeken, hoor. Het leek me wel leuk om wat onderzoek naar al die verschillende landen te doen.

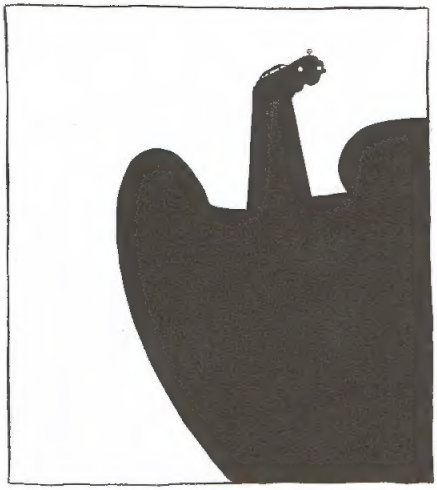

Fragment uit Euromania

Bij het ene land slaagde dat beter dan bij het andere. Ik wist niet zo goed wat ik over Ierland moet maken, of Luxemburg. Maar het moest compleet zijn."

Uw boeken verkopen hier erg matig. Is dat in Frankrijk ook zo?
"Ook niet echt geweldig, van een nieuw boek drukken ze drieduizend exemplaren. Wie dat koopt, geen idee. Het lijken me aardige mensen, dat wel."

U maakt dagelijks een politieke prent voor het linkse dagblad *Libération*. Is het geen vreemd gevoel om uw brood te verdienen met andermans ellende?

"Er zijn wapenhandelaren en -industrieën die daar heus meer aan verdienen dan ik. Nee, daar heb ik geen moeite mee."

Nooit een gevoel van machteloosheid?
"Het haalt weinig uit, maar als er een tekening in de krant staat die de ochtend van meneer Tibéry of Chirac verpest, dan is mijn dag goed."

Is woede een goede raadgever voor een politieke tekenaar?
"Als je in een woedende bui gaat tekenen, wordt het geen goede tekening. Je moet even afstand nemen en het laten bezinken. Niet te lang, want daar is geen tijd voor. Een uurtje of zo."

Hebt u achteraf wel 'ns spijt van een gepubliceerde tekening?
"Als het beter gekund had. Duidelijker. Maar politieke spijt, nee. En als het een niet al te beste tekening was, ligt hij de volgende dag in alle vuilnisbakken en mag je een nieuwe maken. Dat is het voordeel van een krant. Bij een weekblad moet je je een week lang schamen."

Krijgt u wel eens reacties van politici op uw prenten?
"Er is net weer een klacht tegen me ingediend, door Roland Dumas (homerische lach). En Le Pen heeft weleens een proces tegen me aangespannen. Dat is het enige wat ik van ze hoor. Maar ik heb liever een rechtszaak dan een schouderklopje. Of dat ze je tekening willen kopen. Daar doe ik niet aan."

Gevraagd naar zijn toekomstplannen zegt hij dat hij nog graag enkele bundels zou maken met werk dat in *Charlie-Hebdo* is verschenen, bijvoorbeeld een feuilleton van de eeuw. Een boek van honderd pagina's met telkens één bladzijde per jaar, waarin de avonturen van allerlei mensen met elkaar worden vervlochten. Een ander idee is een boek met tweeënvijftig politieke moorden: "Olaf Palme, Aldo Moro... Ook die verhalen grijpen in elkaar, want al die daders hebben wel met elkaar te maken."
Uw pseudoniem is afgeleid van uw tweede voornaam. Voluit heet u Bernard Willem Holtrop. Twee koninklijke voornamen voor een cartoonist die vaak tegen het Huis van Oranje heeft aangeschopt. In Nederland kreeg u onder meer problemen over het in het linkse weekblad *De Nieuwe Linie* gepubliceerde *Les aventures du Prince Bernhard*, waarin u de Lockheed-affaire en andere belevenissen van de prins-gemaal op de hak nam.
"De naam Willem zat in de familie, maar ik ben inderdaad naar Prins Bernhard vernoemd. Ik ben in de oorlog geboren, in 1941. Vrienden en familie noemen me nog altijd Bernard."

Was uw familie erg koningsgezind?
"In de oorlog en de periode daarna waren veel mensen dat. Als een manier om te laten merken dat je niets ophad met de bezetter."

Wat herinnert u zich van de periode na de oorlog?
"Om te beginnen de Bevrijding. De Canadezen kwamen naar Ermelo. Ik was toen vier. Mijn vader kwam uit een kamp. Hij was broodmager en verdrietig dat ik hem niet herkende."

Vindt u het een voordeel dat u die tijd nog hebt meegemaakt?
"Ja. Je neemt niet alles wat er gebeurt voor kennisgeving aan. Je weet dat er iets voor gedaan is. Thuis werd er niet veel over die oorlog gezeurd. Maar als ik erover begon, kwamen de verhalen los. Ik weet nog dat er in de kelder een enorme mandfles met levertraan stond, want 'als het weer oorlog wordt, zitten we goed'. (grote hilariteit)."

Pieter van Oudheusden

(advertentie)

Zone 5300, *tijdschrift voor Strips, Cultuur & Curiosa*, is elke twee maanden voor ƒ5,95 te koop in boekhandel, kiosk en stripwinkel en op de grotere NS-stations.
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost ƒ30,-
E-mail: zone5300@xs4all.nl

Agenda

Nog **tot en met 23 april** exposeert Galerie Slaphanger werk van vrouwelijke stripmakers onder de titel **Women's comic world**. Te zien zijn tekeningen van o.a. Maaike Hartjes, Barbara Stok, Farida Laan en zuster Anja Ranja. De galerie is te vinden op de Rözener Manzstraat 67 in Rotterdam, 010 47 69 153.

Het Belgisch centrum voor het beeldverhaal heeft het het komend jaar weer goed voor elkaar. **Van 16 februari tot 13 juni** is er een tentoonstelling getiteld **De indianen van Derib**. Daarin wordt de wereldbeschouwing der indianen volgens Derib in tekeningen weergegeven. **Van 23 februari tot 16 mei** is er een expositie gewijd aan de gescheidenis en de uitgaven van de dertigjarige **uitgeverij Glénat**. **Van 15 juli tot 19 september** wordt er ruimte vrijgemaakt voor **Manga**, een overzicht van drie generaties manga-makers.

De Delftse Stripdag wordt op **5 april** alweer voor de elfde keer gehouden. De activiteiten vinden plaats op de lokatie Delftstede, Phoenixstraat 66 te Delft. Behalve een ruilbeurs zullen er signerende tekenaars te vinden zijn zoals Gerard Leever, Yuri Landman, Jean-Marc van Tol, Mark Hendriks en Maaike Hartjes. Bovendien zal er een workshop Strip- en cartoontekenen worden verzorgd.
Bovendien zal die dag de Gouden Balloon worden uitgereikt aan het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden.

De Antwerpse stripwinkel Mekanik Strip wijdt **van 8 april tot 1 mei** een tentoonstelling aan het werk van *Zoo*- en *Ragebol*-tekenaar **Frank**. Er zijn originele pagina's en schetsen te zien va zijn werk. De tetoonstelling is te zien in de galerie van de winkel (Comic Art & Warehouse), St. Jacobsmarkt 73, Antwerpen. De entree is uiteraard gratis. Op zondag is de galerie gesloten.

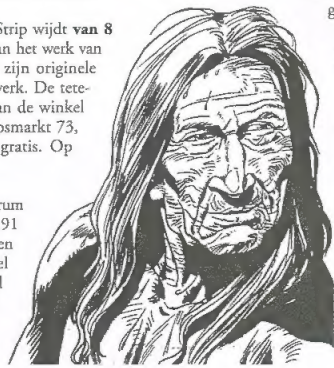

17 en 18 april wordt in het Bouwcentrum Antwerpen, Jan van Rijswijcklaan 191 (Ja, u raadt het al: in Antwerpen!) een stripbeurs gehouden onder de titel **Collector Fantasies**. Gesigneerd zal er worden door Karel Biddeloo, Paul Geerts, Jeff Broeckx, Dirk Stallaert en Jean Pol. Het is de bedoeling tijdens deze stripbeurs een tentoonstelling in te richten onder het motto: Amusementsspelen en jukeboxen in het stripverhaal.

18 april organiseert de Fameuze Fanclub de **12e Suske en Wiskefanclubdag** in zaal Bellevue op de Bosscheweg 34 in Boxtel. Paul Geerts himself komt tussen 11.00 uur en 16.00 uur signeren en er vindt een presentatie plaats van een speciale luxeeditie van de twee onsterfelijke pubers. Leden van de club betalen *f*2,50 om binnen te komen, ongeorganiseerde liefhebbers *f*5,00

Ter gelegenheid van de vertaling van *Monsieur Jean* exposeren **Dupuy en Berbérian** in Galerie Lambiek. De opening van de expositie vindt plaats in aanwezigheid van de auteurs op **29 april** na 18.00, dus de donderdagavond voor koninginnedag. De originelen van Dupuy en Berbérian zijn te bewonderen tot eind mei. Mocht je voor deze gelegenheid een lange reis moeten ondernemen neem dan voor de zekerheid eerst even contact op met Lambiek, want er bestaat een kleine kans dat de data nog veranderen. Galerie Lambiek, Kerkstraat 78, 1017 GN, Amsterdam, 020-6267543, lambiek@xxLINK.nl.

Op **13 juni** wordt in de Sjelter aan de Heemraadlaan 67 te Leiderdorp een **stripboekenbeurs** gehouden. De beurs is open van half elf 's ochtends tot half vier 's middags. Om een uur is er ook een veiling. De toegang tot de beurs is gratis. De organisatoren beloven een groot aanbod van zowel oude als nieuwe albums, comics en curiosa. Meer informatie bij C. van Leeuwen, telefoonnummer 070-3973668.

Op **20 juni** vindt in Dordrecht het **Stripfestijn op het Scheffersplein** plaats. Behalve de traditionele kramen op het Scheffersplein, is er in Galerie Wit een expositie van werk van Bilal en zal er een nieuw verhaal van *Agent 327* verschijnen.

Nog **tot 30 augustus** te zien in kasteel Groeneveld te Baarn: de expositie **Heer Bommel en de natuur**. De sfeervolle natuurtekeningen van Marten Toonder komen op deze stemmige locatie op bijzonder inventieve wijze tot leven. Kasteel Groeneveld, Groeneveld 2, Baarn, 035-5420446.

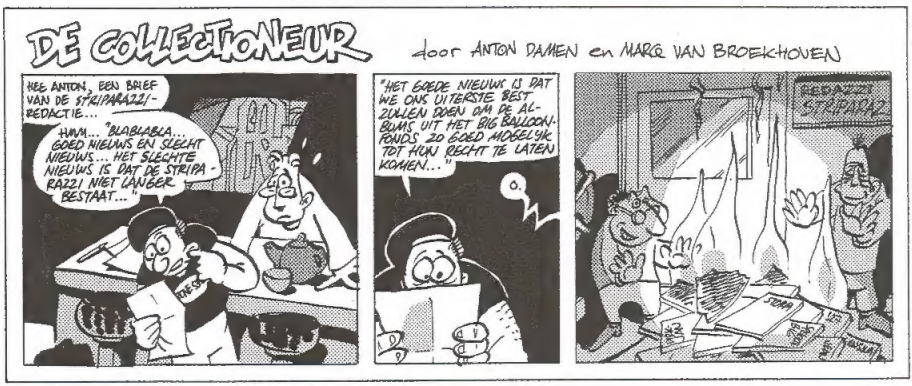
DE COLLECTIONEUR
door ANTON DAMEN en MARC VAN BROECKHOVEN
HEE ANTON, EEN BRIEF VAN DE STRIPARAZZI-REDACTIE...
HUM... BLABLABLA... GOED NIEUWS EN SLECHT NIEUWS... HET SLECHTE NIEUWS IS DAT DE STRIPA-RAZZI NIET LANGER BESTAAT...
"HET GOEDE NIEUWS IS DAT WE ONS UITERSTE BEST ZULLEN DOEN OM DE ALBUMS UIT HET BIG BALLOON-FONDS ZO GOED MOGELIJK TOT HUN RECHT TE LATEN KOMEN..."
PERAZZI STRIPARAZZI

Het Laatste Oordeel

Vleugels van lood, deel 1 en 2: Nachtvlucht & De vlucht van de visarend
Gibelin & Barral
Uitg. Vinci; ca. 53 pl.; kleur; slappe en harde kaft; *f*27,50 (hk)

Eind jaren vijftig lopen de spanningen in Algerije en het Franse moederland op. De Gaulle staat aan de vooravond van zijn presidentschap maar niet iedereen is even gelukkig met zijn kandidatuur. Tegen deze historische achtergrond beschrijft Gibelin de verwikkelingen rond een poging om de generaal tijdens een demonstratie van een nieuw vliegtuig te vermoorden. Door een uit hebzucht voortkomende desertie van een van de ondergeschikte medewerkers aan het komplot, worden een aantal buitenstaanders bij

het sinister plan betrokken. De dissident moet zijn verraad duur en pijnlijk bekopen, maar weet zijn vriendin Valerie Merel wel een, voor het plan essentiële stoorzender in handen te spelen. Zij duikt onder in het hotel waar de moeder van Patrick Plomb de scepter zwaait. Ondanks de dood van haar vriend besluit Valerie het onderste uit de kan te halen en wil de komplotteurs flink laten betalen voor de zender. de egocentrische Patrick die eigenlijk niets meer aan zijn hoofd heeft dan zijn sexleven, ziet de lekkere meid wel zitten, volgt haar en wordt daarmee ongewild deelnemer aan een spel dat hij nauwelijks beheerst.
Gibelin is een ouderwets scenarist van het ambachtelijke soort. Een goed doorwrocht plot waarop à la Charlier en Van Hamme, moeiteloos albums lang kan worden voortgeduurd, vormt de basis voor een lang uitgesponnen verhaal met veel medespelers en talloze wendingen. Het degelijke scenario kent echter enkele zwakheden. De talloze optredende personages, de vele wendingen en de diverse synchroon lopende plaatsen van handeling, maken het moeilijk het overzicht te bewaren. Daardoor wordt het voor de lezer moeilijk om zich door de geschiedenis te laten meeslepen. Bovendien zijn de belangrijkste personages uiterst onsympatiek. Patrick is een oppervlakkige, zelfingenomen kwal, Valerie een koude, opportuniste en de huurmoordenaar Antoine Courpatas een wrede sadist met de kop van Jean Gabin. De lezer zal dan ook weinig neiging hebben zich bij een hen betrokken te voelen. De kreupele dialogen maken het er ook niet beter op ('Ik wist het. Jij hebt je ogen ook al laten vallen op mijn billetjes..").
Het werk van tekenaar Barral is wisselvallig. Prachtige platen wisselt hij af met klungelige prenten. De koppen die hij tekent zijn fraai, maar niet altijd even konsekwent weergegeven.
Het is de makke van de strip. Aan de onmiskenbaar aanwezige kwaliteiten wordt door steeds weer terugkerende detailfouten of gebreken afbreuk gedaan. In de loop van het verhaal gaat dat steeds meer storen en neemt de aandacht af. Het is een goed voorbeeld waar een bekwaam redacteur het verschil had uitgemaakt tussen een goed en middelmatig album. De lezer blijft echter zitten met een stripverhaal dat aan de zelfgewekte verwachtingen uiteindelijk niet kan voldoen. *(Jef)*

Schimmenspel 1: Scheurbuik Rollin en Dufaux
Uitg. Arboris; 48 pl.; kleur; slappe kaft; *f*11,95

Alweer een nieuwe serie van de productieve scenarist Jean Dufaux. Na *Jessica Blandy, Béatifica Blues, Fox* en meer recent, *Samba Bugatti,* produceerde hij dit keer een horrorverhaal voor de redelijk onbekende Lucien Rollin. De stemming zit er direct al in, als een pastoor 's nachts in zijn klokkentoren wordt verrast door een duistere, in een pij gehulde man. Met zijn priemende, gele ogen dwingt deze Dr. Doom-achtige figuur de pastoor een niet bestaande klok te luiden, waardoor allerlei geheimzinnige gebeurtenissen in gang worden gezet. Hoofdpersoon Jacques belandt diezelfde avond op een negentiende-eeuws schip. De volgende ochtend blijkt dat dit schip al lange tijd een wrak is en Jacques dus wel gedroomd moet hebben. Jacques vindt die ochtend echter een bijna vergaan document op het wrak, waarin een naamgenoot van hem wordt genoemd. Tegelijkertijd maakt de mysterieuze Frederik Larsen zijn entree in het rustieke

vissersdorpje (toeval?). Op de groentemarkt verandert het fruit dat deze duistere vreemdeling passeert op slag in één grote, verrotte brij. Ook blijken er, als een soort middeleeuwse pestepidemie, gevallen van acute scheurbuik voor te komen in het dorp.
Klokgelui van niet-bestaande kerkklokken, zwermen vleermuizen, een mysterieuze vreemdeling en een ziekte die als een razend vuurtje om zich heen grijpt. Dit zijn de ingredinten van deze klassieke gotische-horror strip. Dufaux heeft zijn verhaal zorgvuldig opgebouwd. Hij doseert de informatie dusdanig, dat er sprake zou zijn van suspense, ware het niet dat het allemaal nogal voorspelbaar is. De makers houden zich strak aan alle genreconventies, waardoor je de indruk krijgt dat twee professionele stripmakers zuiver op hun routine vertrouwen. Inspiratie en creativiteit hebben ze thuis gelaten. Om de lezer duidelijk te maken dat er nu en dan toch echt sprake is van spanning, worden nogal goedkope trucs ingezet. Zo wordt er vaak met stemverheffing gesproken (extra grote letters met

uitroepteken: "Een nachtmerrie...Het is maar een nachtmerrie!"), worden er erg veel suggestieve puntjes gebruikt en staan de tekeningen stijf van de onomatopeeën. Doorgaans een veeg teken dat we te maken hebben met een B-strip.
Lapmiddelen die eigenlijk overbodig en storend zijn, omdat het verhaal best lekker wegleest. Hier zijn twee professionals aan het werk, die een degelijke strip in elkaar kunnen draaien. Het verhaal is getekend in een overtuigende, realistische stijl, die in de verte aan Bourgeon doet denken. In dit eerste deel van *Schimmenspel* worden verhaallijnen uitgezet, die tot aardige vervolgen zouden kunnen leiden. Opzienbarend en erg geïnspireerd is het echter niet. Schimmenspel is een goed voorbeeld van een redelijke horrorstrip die er bij de liefhebbers altijd wel ingaat. *(Gerard)*

Het seizoen van de assen 1: Voor alles
Mouret en Meddour
Uitg. Talent; 46 pl.; kleur; harde kaft; *f*27,50

De strijd tussen goed en kwaad is een universeel gegeven dat in bijna elk verhaal voorkomt. In fantasy-strips wordt deze tegenstelling vaak dusdanig uitvergroot dat het karikaturaal en grotesk wordt. Het kwaad is héél erg slecht (bijvoorbeeld een 'warlord' die met bloeddorstige legerscharen onschuldige dorpen plundert) en het goed is zo puur en zuiver als een klaterend watervalletje op een zonnige, met fluitende vogeltjes omlijste lentedag. Ook in het eerste deel van de fantasy-serie *Het seizoen van de assen* zien we deze clichés terugkeren en in eerste instantie denk je: afhaken. Het is alleen zo goed getekend dat je toch doorleest en dan blijkt het dit keer hartstikke mee te vallen.
Hoofdpersoon is het weeskind Gaelin. Hij is opgegroeid in een gnomendorpje, maar door zijn speciale gaven gedoemd tot de rol van buitenbeentje. Hij gaat op zoek naar zijn ouders, omdat hij voelt dat die nog leven. Zijn vader blijkt de machtige trollenkoning Morlock te zijn en volgens de commentaartekst lijkt zelfs

"de natuur onder de nefaste invloed van de heer der duisternis te lijden". Gaelins moeder is de rondborstige vechtersbaas Eyvhilin, die probeert haar zoon tegen zijn vader te beschermen. Morlock, die door twee reusachtige horens op zijn voorhoofd op een duivel lijkt, zou 'oppermachtig' worden als zijn zoon, die net als hij over 'het talent' beschikt, met hem zou samenwerken.
Hoewel de ingrediënten van *Voor alles* niet bijster origineel zijn, is de manier waarop alles aan elkaar is gebreid zeer verdienstelijk. Het goed en kwaad-thema is dit keer verpakt in een vader-zoon conflict, waardoor het enigszins genuanceerd wordt. Maar vooral de tekenstijl van Meddour is oogstrelend. Hij past zijn kleurenpalet aan de sfeer van het verhaal aan en eindigt met prachtige, bruin-grijze acquarelplaten. Echt een ontdekking. Gekoppeld aan het redelijk stereotype verhaal over de queeste van Ghaelin, dat echter voorzien is van aangenaam relativerend commentaar, zorgt dit ervoor dat *Het seizoen van assen* een veelbelovende fantasy-serie is. Het enige minpunt is het curieuze en pretentieuze citaat van de popgroep K's Choice op de achterflap. Dat hadden ze echt niet moeten doen. *(Gerard)*

Op zoek naar Venus; deel 1
Dethorey, Autheman en Bergfelder
Uitg. Dupuis; 64 pl.; kleur; harde kaft; *f*27,50.

In 1769 vertrekt een wetenschappelijke expeditie naar het Ile de France, het hedendaagse Mauritius. Doel van de reis: de planeet Venus voor de zon langs te zien trekken. Uiteindelijk kan aan de hand van deze berekeningen de exacte afstand tussen de aarde en de zon gemeten worden. De expeditie staat onder leiding van graaf de Bougainville. De koning dwingt de graaf de Falklandeilanden, door hemzelf ooit veroverd, terug te geven aan de Spanjaarden. Aan boord van de twee schepen bevindt zich een bonte mengeling

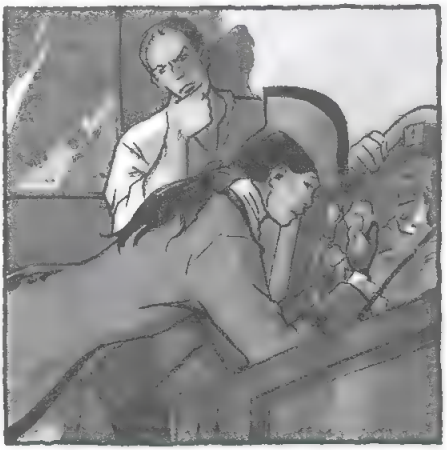

van wetenschappers, kamergeleerden en charlatans. De gedreven arts Commerson draagt de zorg voor het onderzoek van flora en fauna. Zijn geliefde Jeanne Baret wil hem niet zonder slag of stoot voor vier jaar laten gaan en onderneemt op eigen karakteristieke wijze aktie.
Op zoek naar Venus is uitvoerig gedocumenteerd. Uit het voorwoord blijkt dat de auteurs veel informatie hebben ingewonnen over de geschiedenis van de expeditie en het leven aan boord in de achttiende eeuw. Autheman en Bergfelder zijn echter ook verantwoordelijk voor de valkuil die debet is aan historische verhalen. De overdaad aan historische correctheid dreigt de spanning te verzwakken. De liefdes-geschiedenis van Commerson en Jeanne vormt een redelijk tegenwicht, zij het dat de liefde teveel aandacht krijgt en daardoor ongeloofwaardig wordt.
De goeden en slechten zijn vanaf het begin duidelijk via uiterlijke kenmerken te traceren. De onbetrouwbare chirurgijn Vivez is in het bezit van een zeer voorspelbaar fatterig crimineel hoofd. De roddelende adel en bekrompen bourgoisie is echter met veel gevoel voor humor uitgebeeld en tussendoor krijgt de lezer wat politieke achtergrondinformatie. De personages bewegen zich soms wat stijf, maar in de gezichtsuitdrukkingen haalt de tekenaar zijn achterstand in. De schepen en hun tuigages zijn zonder grote blunders op papier gezet. De enige fout betreft een uitspraak van de kapitein dat zijn schip door een teveel aan ballast kan kapseizen. Te zwaar beladen schepen kapseizen niet, die zijn traag of zinken hoogstens ter plekke.
Dit vakkundige historische verhaal vol spanning en romantiek

beschrijft een episode die voor het Nederlandse taalgebied redelijk onbekend is. Hopelijk maken de auteurs het in deel 2 niet erger met onwaarschijnlijkheden en een teveel aan romantiek. Uitgever en auteurs vergelijken deze serie in hun voorwoord met de serie van Bourgeon, *De kinderen van de wind*. Of deze serie dezelfde impact krijgt als *De kinderen van de wind* valt zwaar te betwijfelen. *(Karin)*

The XIII mystery - het onderzoek
Vance & Van Hamme
Uitg. Dargaud; 110 pl.; kleur; slappe kaft: *f*22,95; harde kaft: *f*28,50

Wanneer een goedlopende stripreeks wordt uitgebreid met een dossieralbum, is oplettendheid geboden. Als de makers menen dat een dergelijke aanvulling noodzakelijk of wenselijk is, mankeert er iets aan het plot dan wel de uitwerking van de serie verhalen, of de inspiratie is zoek. Indien de uitgever waarde hecht aan een dergelijke bonus, dan is het hoogstwaarschijnlijk een vorm van de koe melken tussen de melktijden door. Het grote commerciele succes van de reeks *XIII* van Vance en Van Hamme duurt maar voort. Het gegeven waarop de reeks was gebaseerd, leek echter uitgemolken zodat scenarist zich soms behoorlijk in bochten moest wringen om de voortgang er in te houden. Nu is dan *the XIII mystery - het onderzoek* verschenen, een dubbeldik album waarin de journalistieke speurtocht naar de handel en wandel van Steve Rowland en diens omgeving wordt beschreven in afwisselend strip- en tekstvorm. Moet er iets ten overvloede worden uitgelegd? Hebben we hier te maken met een writer's block? Of wil de uitgeverij nog een keer goed verdienen?
Het is de vraag of deze overwegingen relevant zijn. Wie de serie al bagger vond, zal geen enkele aanstalten maken om zich deze hebbestrip aan te schaffen. Wie daas is van de reeks, heeft het album allang in huis. Dan blijft de kritische striplezer over en om die maar gelijk uit de spanning te halen: *the XIII mystery - het onderzoek* is een heel aardig (strip)boek geworden, vooropgesteld dat men de reeks redelijk heeft bijgehouden.
Hoewel het natuurlijk toch altijd een vorm van herkauwen blijft, is duidelijk dat de makers er plezier aan hebben beleefd. De vormgeving biedt zo veel variatie dat herhalingen van zetten niet als zodanig ogen. Bovendien heeft de scenarist slim enkele fragmenten uit het verleden van een aantal personages door het verhaal verspreid en enkele witte vlekken ingevuld. De reeks *XIII* is een stripserie die door de liefhebber lekker weggelezen kan en wie dromerig doorlezend enkele wendingen heeft gemist, kan zich met dit album op ontspannen wijze laten bijpraten. Aan het begin en einde zorgt de oude Vance bovendien voor een aangename verrassing door plots met waterverf een aantal gelikte, fraai ogende pagina's te produceren. *(Jef)*

(advertentie)

Peter de Wit

Het mooiste vak ter wereld

Met een voorwoord van Jack Spijkerman

Nu verkrijgbaar in elke stripwinkel à *f*19,90

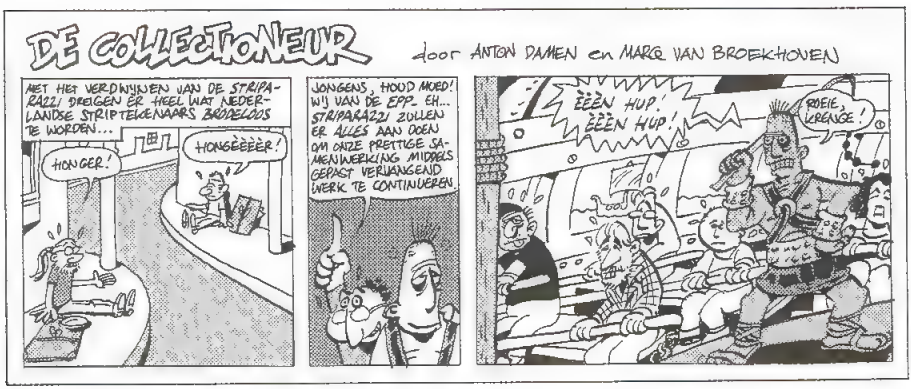
DE COLLECTIONEUR
door ANTON DAMEN en MARC VAN BROEKHOVEN
MET HET VERDWIJNEN VAN DE STRIPRAZZI BREIGEN ER HEEL WAT NEDERLANDSE STRIPTEKENAARS BROODELOOS TE WORDEN...
HONGER!
HONGÈÈÈR!
JONGENS, HOOD MOED! WIJ VAN DE EPP. EH... STRIPRAZZI ZULLEN ER ALLES AAN DOEN OM ONZE PRETTIGE SAMENWERKING MIDDELS GEPAST VERVANGEND WERK TE CONTINUEREN
ÈÈÈN HUP!
ÈÈÈN HUP!
ROEIE, KRENGE!

Meneer Johan en de Takelwagen

LA BELLE AFFAIRE
ACHAT
VENTE
ik, 8 jaar oud
mijn takelwagen
SPIROU
Mecano
EN? NIET GEVONDEN?
AAAH! MAAR ZO LIGGEN DE PRIJZEN! MEEMT U HEM?
TJA.. IK WEET NIET... NEE... HET IS TE DUUR!
DING
EEN DINKY TOY 55A, DIE MIS IK NOG IN MIJN COLLECTIE.
HOG. VEEL
IK ZAG DE TAKELWAGEN VERDWIJNEN...
IK HAD LANGER OP HET STRAND MOETEN ZOEKEN...
DUPUY - BERBERIAN

Het bitterzoete leven

Dupuy & B

Twee stuntelige buitenaardsen wagen zich buiten de veilige beschutting van hun ruimteschip. 'Wij zijn tekenaars' stamelen ze, onwennig met hun elf tentakels om zich heen tastend, 'wij maken strips.' Aan het woord zijn Philippe Dupuy en Charles Berbérian, de fijnzinnige makers van de bitterzoete relatiekomedie Meneer Johan, *waarvan het eerste deel inmiddels bij uitgeverij Oog & Blik is verschenen.*

De karikatuur van de twee stripmakers als vreemdelingen in een vreemde wereld komt van het omslag van *Journal d'un album*, een bijzonder grappige en bij tijd en wijle ontroerende autobiografische strip van het duo. Behalve een humoristische vondst is het ook een treffend beeld dat Dupuy en Berbérian van zichzelf schetsen. Als stripmakers die begin jaren tachtig aan de bak proberen te komen, zijn ze net te laat om te kunnen profiteren van de economische hoogtijdagen van de strip. Vanaf het prille begin is het sappelen geblazen: leven van illustratiewerk, strips tekenen in de avonduren. In zekere zin werken Dupuy en Berbérian nog steeds zo, hoewel de doorbraak van *Meneer Johan* in Frankrijk het sappelen wel een stuk aangenamer heeft gemaakt. Voor het vierde deel van *Meneer Johan* mochten ze afgelopen januari de prestigieuze Alph-Art 1999 voor het beste Franstalige album van het jaar in ontvangst nemen, een onderscheiding die allesbehalve uit de lucht kwam vallen.

Lichtjaren

Toch blijft die vorm van erkenning zelfs in Frankrijk beperkt tot een subcultuur. Ook daar krijgt de afbeelding van de stripmakers als buitenaardsen door zijn herkenbaarheid de mondhoeken omhoog. Het beeld keert terug in de hilarische openingsscène van *Journal d'un album*, waarin Charles Berbérian aan een taxichauffeur probeert uit te leggen wat hij zoal doet in het dagelijks leven. De chauffeur valt even stil, om vervolgens grinnikend op te merken: 'Oh ja, strips. Asterix en Obelix. Lollige boekjes.' De man is niet voor één gat te vangen: 'Nou, als je nog inspiratie nodig hebt, wat *ik* als taxichauffeur allemaal niet meemaak. Moet je horen...' Voor de onfortuinlijke Berbérian is er dan geen ontsnappen meer aan. Tegensputteren dat hij eigentijdse, humoristische fictie over moderne relaties maakt, helpt niet meer. Tussen de voor- en achterbank gaapt een afstand van vele lichtjaren. Behalve dat de stripmakers in hun gedaante als buitenaardsen de ongemakkelijke status van hun vak symboliseren, zijn ook de wriemelende tentakels van de stripmakende wezens goed getroffen. De loopbaan van Dupuy en Berbérian omvat heel wat meer dan strips alleen. Of zoals Berbérian desgevraagd zegt: 'Ik zie mezelf niet als professioneel stripmaker, maar als professioneel tekenaar.' Behalve een respectabele stapel strips kunnen Dupuy en Berbérian mappen vol illustratie- en reclamewerk laten zien. Met hun elegante, toegankelijke tekenstijl passen de tekenaars perfect in tijdschriften als *Cosmopolitan*, *The New Yorker* en *The National Post*. Net als bij geestverwante grafici als Swarte, Loustal en Avril is hun werk tevens geknipt voor smaakvol vormgegeven boekomslagen, luxueuze portfolia en geraffineerde prenten.

Doe-het-zelf mythe

Bij de Nederlandstalige lezers is al dat moois nog zo goed als onbekend. Sinds hun veelbelovende *Het kleine schuldertje* vijftien jaar geleden in de Atomium-reeks van Uitgeverij Bulldog verscheen, werd hier van Dupuy en Berbérian bitter weinig meer vernomen. Net zo weinig als van de meeste andere grafici, die

volgens erbérian

zich losjes gegroepeerd weten onder de noemer *École Pigalle*. Behalve Dupuy en Berbérian hoorden ook mensen als Loustal, Chaland, Serge Clerc, François Avril en Ted Benoît tot dit legendarische gezelschap. Berbérian: 'De *École Pigalle* ontstond midden jaren tachtig. Het was gewoon een groep mensen die veel met elkaar optrokken. Volgens mij is Avril een keer voor de grap over de *École Pigalle* begonnen, naar de Parijse wijk waar we in die tijd allemaal woonden of werkten. Een echte school was het niet. Wel werkten we in dezelfde richting, vonden we dezelfde dingen mooi.' Om de zelfgecreëerde mythe nog wat meer op te blazen, houden Dupuy en Berbérian vol dat hun personage Meneer Johan een samensmelting is van drie prominente leden van de *École Pigalle:* François Avril, Philippe Petit-Roulet en Jean-Claude Götting. De 'François, Philippe en Meneer Jean-Claude' waaraan het eerste deel van *Meneer Johan* is opgedragen. Dupuy: 'Doe ze bij elkaar in een shaker en je hebt Meneer Johan.' Berbérian: 'Eigenlijk heb je dan pas dertig procent Meneer Johan. Er zit zeker ook nog dertig procent van Philippe en dertig procent van mezelf in. Voor de laatste tien procent is hij een soort alleman.' Maar wie is die fameuze Meneer Johan nu precies? Waarom lopen steeds meer Franse lezers met hem weg?

Onbezorgd slenteren

Net als bij veel bekende personages zit de kracht bij *Meneer Johan* hem in de herkenbaarheid. Het Woody Allen-effect, zeg maar. Meneer Johan zou de ideale lezer van zijn eigen strip zijn. Hij begint net naam te maken met zijn roman *De ebbenhouten tafel* en verdient daarmee genoeg om van te leven en ook nog wat centen over te houden voor een goed boek, een avondje film, of een dinertje met vrienden. Als vrijgezel in een niet al te duur appartement aan de rand van de binnenstad kan hij het zich veroorloven het leven geamuseerd gade te slaan. Als het gedoe hem allemaal wat teveel dreigt te worden, trekt hij zich terug in zijn veilige, beschutte wereldje. Johan heeft het aardig voor elkaar. Voor een klassiek Kuifje-leven, met veel opgewonden heen en weer gedraaf, hoeft hij niet bang te zijn. Hoewel we Meneer Johan in tegenstelling tot Kuifje wel zien werken voor zijn geld, blijft dat beperkt tot sporadische momenten. Echt zwoegen mag het niet heten. Berbérian: 'Zoveel schrijft Johan inderdaad niet. In dat opzicht heeft hij wel wat van Kuifje weg. Het grootste deel van de tijd lijkt hij met zijn handen in de zakken zomaar wat over straat te slenteren. Wat Johan wezenlijk kenmerkt, is dat hij een fijngevoelige stadsbewoner van rond de dertig is. Een ideale kapstok voor verhalen over de liefde, nostalgie en vrouwen en kinderen, de thema's van de eerste drie albums. Het grote verschil tussen Meneer Johan en Kuifje is dat Kuifje redelijk stereotiep is. Veel van Kuifjes achtergrond blijft in het vage: waar hij woont, hoe zijn liefdesleven eruit ziet. Bij Meneer Johan vermijden we dat zorgvuldig. We vinden het belangrijk zijn wereldje nauwkeurig uit te werken. Vandaar dat we hem bijvoorbeeld niet in een of andere symbolische, Europees aandoende grote stad laten leven, maar in Parijs. Daar wonen Philippe en ik ook en hoeven we alleen maar om ons heen te kijken om een geloofwaardig decor neer te zetten.' De verwantschap met de cultuurliefhebbers van de *École Pigalle* komt hier weer om de hoek kijken. Niet alleen woonden zij midden jaren tachtig allemaal in Parijs, ook leidt Johan grosso modo het leven dat zij ook leidden. Dupuy: 'Onze generatie kent veel van die verlate adolescenten. Pas rond hun dertigste maken zij kennis met het volwassen leven, vaak in combinatie met samenwonen en kinderen krijgen.' Berbérian: 'In die zin is Johan geen tijdloos personage, maar een kind van zijn tijd. In het eerste deel *M'n innig geliefde conciërge* zwemt hij werkelijk in de onbezorgdheid. Zijn kopzorgen zijn beperkt tot het verlies van zijn giropas en het ontlopen van de conciërge die denkt hij hoofdluis heeft. Zo onbekommerd leefden wij ook rond ons vijfentwintigste. In het tweede album *Slapeloze nachten* wordt Johan bevangen door een gevoel van nostalgie, omdat hij bijna dertig is. Dan pas beleeft hij zijn eerste crisis, doordat hij terugblikt op zijn leven en in Portugal de poëziebloemlezing kwijtraakt die zijn opa hem voor later had gegeven. Dat is ook het moment waarop hij de brief niet kan terugvinden die hij op zeventienjarige leeftijd aan zichzelf als dertiger schreef. Vergeleken met de jongeren van nu is Johan bevoorrecht. Ik bedoel, hij heeft geen echte geldzorgen en tijd te over

Meneer Johan

Ah, Paris

voor zijn vrienden en amoureuze avontuurtjes. Johan hoeft niet te robben over werkloosheid, sociale spanningen en aids.'

Ah, Paris!

De zorgeloosheid van Meneer Johan wordt weerspiegeld door het geromantiseerde stadsdecor waarin Dupuy en Berbérian hem laten rondlopen. Hun versie van Parijs kan zo de folders van de VVV in. De *joie de vivre* spat er vanaf. Net als in de tekstloze strip *Soirs de Paris* van de *École Pigalle*-auteurs Avril en Petit-Roulet bestaat het Parijs van *Meneer Johan* louter uit pittoreske locaties. Dupuy en Berbérian verlustigen zich in het weergeven van terrasjes, bruggetjes, boompjes en barretjes, die met elkaar wedijveren in frisheid en elegantie. Ver weg is de naargeestigheid van de Parijse *banlieue* of de kille megalomanie van La Défense. Berbérian kan zich de kritiek niet echt aantrekken. 'Het past gewoon bij de toon van onze strip. Aan Woody Allen wordt wel eens gevraagd waarom hij het in zijn films nooit over racisme heeft, zoals bijvoorbeeld Spike Lee wel doet. Woody Allen antwoordt daar altijd op dat hij blank, joods en Newyorker is en zich daarom bezighoudt met vragen die een blanke, joodse Newyorker bezighouden. Hetzelfde geldt ook voor ons.' De overeenkomst met de strips van *École Pigalle*-auteurs gaat nog verder. Dupuy en Berbérian noemen de strips *Macumba River* en *Papa-Dindon* van Petit-Roulet als boeken die hen aanzetten tot het creëren van *Meneer Johan*. Berbérian: 'Die boeken tekende Petit-Roulet vlak na *Soirs de Paris*. Voor het begin van *Meneer Johan* zijn dat hele essentiële strips. In *Papa-Dindon* komt zelfs een directe voorloper van Meneer Johan voor, een jongeman die gaat dineren bij vrienden van zijn vriendin. Het etentje verloopt erg slecht, de jongeman windt zich op, ergert zich. Zo'n scène staat ook in het vierde deel van *Meneer Johan*. Johan dineert bij de baas van zijn vriendin en stoort zich aan de domme vragen van zijn tafelgenoten. In dat opzicht ligt *Meneer Johan* dichtbij het universum dat Petit-Roulet en Avril in de jaren tachtig hebben ontwikkeld. Toen was er trouwens een hele stroming van mensen die dit soort verhalen vertelden, denk maar aan Martin Veyron en Jean-Claude Denis. Daar borduren we met *Meneer Johan* op voort. Net als die stripmakers vertellen wij graag over alledaagse gebeurtenissen. In werkelijkheid observeer ik ook met een zeker genoegen mensen in hun alledaagse omgeving, waar de dingen met een eigen, nauwelijks waarneembaar ritme plaatsvinden. Er gaat een speciale poëzie van uit, het zijn dingen die je bijblijven. Daarom waren Dupuy en ik voor het eerst werkelijk tevreden over *Meneer Johan* na het voltooien van *Chantal* uit het eerste deel, een strip over de nasleep van een liefdesrelatie, vol kleine woordjes, kleine details.'

innig geliefde cinc erge

Het leven gaat door

Ondertussen staat de tijd voor Meneer Johan niet stil. Het prille succes van zijn roman *De ebbenhouten tafel* vraagt om een opvolger, de eerste voorzichtige rimpels tekenen zich af op zijn ouder wordende gezicht. *Meneer Johan 4: Stil geluk* is een ander soort strip dan *M'n innig geliefde conciërge* van zeven jaar daarvoor. Van korte verhalen hebben Dupuy en Berbérian definitief de overstap gemaakt naar het langere werk. Berbérian: 'De *Meneer Johan*-strips in kleur zullen voortaan alleen nog lange, afgeronde verhalen zijn. Het personage is gegroeid, we willen nu andere thema's in de strip kwijt. Lange verhalen hebben een ander ritme, je kunt veel uitgebreider stilstaan bij de bijfiguren en sfeertekeningen.' Het is een ontwikkeling die inzette met *Reis naar Lissabon* uit de tweede *Meneer Johan*. Berbérian: 'Meneer Johan gaat om verschillende redenen naar Lissabon. Het begint ermee dat hij dertig wordt en vergeefs de brief zoekt die hij zichzelf op zeventienjarige leeftijd heeft geschreven. Dat is de aanleiding voor de verdere gebeurtenissen. Het gegeven heb ik van Numa Sadouls boek *Mister Moebius et Doctor Gir*, waarin Giraud vertelt over de brief die hij als vijftienjarige aan zichzelf richtte voor als hij later volwassen zou zijn. Toen ik dat als puber las, vond ik dat een geweldig idee en heb ik mezelf ook zo'n brief geschreven. Alleen heb ik die toen zo goed verborgen, dat ik hem nooit meer heb teruggevonden. Het leek ons een goed uitgangspunt voor *Meneer Johan*, we vroegen ons af hoe we daar in stripvorm over moesten vertellen. Daarbij kwam nog dat we Johan ergens op een feestje op een vreemde, verre plek wilden droppen, waar hij niet uit zichzelf kan weggaan. Dat hij moet wachten op de eerste auto die vertrekt, in slaap valt en de volgende ochtend ontdekt dat iedereen zonder hem vertrokken is. Tot slot wilde ik ook graag iets doen met wat een vriend mij had verteld over de Portugese schrijver Pessoa en de *saudade*, het beroemde nationale gevoel van nostalgie en weemoed, die uit zijn werk spreekt. Die gegevens hebben we met elkaar verbonden.' Dupuy: 'Als we één van die ideeën hadden weggelaten, was het verhaal onevenwichtig geworden. Het eindresultaat was precies wat we wilden.' Ook jaren later vinden Dupuy en Berbérian de opzet van *Reis naar Lissabon* nog steeds geslaagd. Berbérian: 'Alleen hadden we nu waarschijnlijk één pagina extra gebruikt om enkele plaatjes wat meer ruimte te geven, zoals de sfeerbeelden van Lissabon met zijn trammetjes.'

De diepte in

De ontwikkeling naar langere verhalen zet zich door in *Meneer Johan 3: Vrouwen en kinderen eerst*, dat bestaat uit korte verhalen die losjes met elkaar verbonden zijn. De werkelijke ommekeer komt met het al eerder genoemde *Journal d'un album*, dat tegelijk met de derde *Meneer Johan* verschijnt. Dupuy: 'Met *Journal d'un album* wilden we een ánder soort strip maken, zwart-wit, meer dan honderd pagina's lang, op een "gewoon" boekformaat. Dat zagen we jonge stripmakers als Menu, Trondheim en Stanislas bij hun uitgeverij L'Association doen. In *Journal d'un album* wilden we vertellen hoe die derde *Meneer Johan* tot stand is gekomen.' Berbérian: 'Bovendien wilden we Meneer Johan met ons mee laten groeien, hem met ons ouder laten worden. Dat hield automatisch een ander soort verhalen in, en een andere tekenstijl. We

wilden niet tot in lengte van jaren hetzelfde blijven doen.' In *Vrouwen en kinderen eerst* ziet Johan zijn onbekommerde leventje verstoord door vrouwen en kinderen. Het inwonende zoontje van zijn jeugdvriend Felix bemoeilijkt keer op keer zijn voortkabbelende vrijgezellenbestaan. Ondanks deze tegenslag blijft het boek luchtig van toon. In zijn ergste fantasieën ziet Meneer Johan zijn veilige vrijgezellenveste belegerd door een horde wilde vrouwen, die het bolwerk via hun biologische klokken met zuigelingen bestookt. Niet bepaald een gedachte om lang van wakker te liggen. Pas met *Journal d'un album* gaan de stripmakers werkelijk de diepte in. De beginscène van dat boek over Berbérians confrontatie met de uit zijn nek lullende taxichauffeur mag nog vermakelijk heten, de existentiële crisis waarin Dupuy enkele hoofdstukken later belandt, is dat allerminst. Terwijl Dupuy's vriendin duidelijkheid wil over de toekomst, twijfelt hij over zijn artistieke talenten en ligt zijn moeder op sterven. En dan moet hij ook nog werken aan de derde *Meneer Johan* en dat vermaledijde stripdagboek, dat *Journal d'un album*. Het is meer dan de geplaagde tekenaar aankan. Dupuy raakt de absolute bodem in een indrukwekkende passage, die illustratief mag heten voor de veranderde toonzetting van zijn latere werk met Berbérian. Op die plek verandert het elegante lijnenspel in een indringende noodkreet op papier. Dupuy maakt er zijn wanhoop voelbaar. De keerzijde van de luchtigheid van *Meneer Johan 3* laat niets te raden over. Berbérian: 'Dupuy doorstond dingen die Meneer Johan tot dan toe bespaard waren gebleven. Na *Journal d'un album* werd ons duidelijk dat we Johan niet hoeven te ontzien. Ook hij zou zich voor ernstige problemen geplaatst kunnen zien. Per slot van rekening gebruiken we voor *Meneer Johan* onze eigen ervaringen als basismateriaal. Zelf zat ik ten tijde van *Journal d'un album* niet zo in de problemen. Voor mij was het meer een verkenning van mijn verhouding tot strips. Ik wilde via mijn dagboekstrips te weten komen welke betekenis het geliefde medium uit mijn jeugd zou kunnen hebben in mijn volwassen leven. Of maakte ik eigenlijk alleen uit nostalgie, omdat ze me herinneren aan mijn jeugd? Bovendien was het voor ons allebei belangrijk dat we elk om de beurt een eigen hoofdstuk verzorgden in plaats van alles samen te doen. Philippe en ik werkten toen immers al tien jaar samen. Niet dat we er serieus over dachten onze samenwerking te beëindigen, maar we wilden weten in hoeverre we elkaar nog aanvulden. Het was een soort test: kijken of wat ik solo maakte Philippe kon interesseren en andersom. Mocht dat niet zo geweest zijn, dan waren we misschien uit elkaar gegaan. Gelukkig kijken we beiden met grote tevredenheid terug op *Journal d'un album*. Het was geen eenvoudig boek om te maken, maar bevestigde uiteindelijk wel dat er toekomst zit in onze samenwerking.'

Hernieuwde ambities

Het succes van *Stil geluk*, de opvolger van *Vrouwen en kinderen eerst* en *Journal d'un album*, onderstreept de vruchtbaarheid van de voortgezette samenwerking. De uitreiking van de Alph-Art afgelopen januari in Angoulême vormt er het tastbare bewijs van. Op meeslepende wijze weten Dupuy en Berbérian in dit album de hortende romance van Meneer Johan en de zelfbewuste Cathy te vervlechten met het bruiloftsfeest van twee van Johans jeugdvrienden, een Japanse legende over een zeemeermin en de geschiedenis van een onfortuinlijke schilderijenvervalser met artistieke ambities. *Stil geluk* is een ingenieus vlechtwerk, dat de serie ook voor de gevorderde *Meneer Johan*-lezer interessant weer te houden. Aan het einde van het boek belanden Johan en Cathy in New York, waar hen een nieuwe toekomst wacht. Volgens Berbérian gaat het zelfs zover komen dat Johan, de eeuwige vrijgezel uit de eerste boeken, in New York vader wordt. Het vijfde deel van *Meneer Johan* zal echter nog zeker tot eind 2000 op zich laten wachten. Voor die tijd verschijnt bij het Franse Les Humanoïdes Associés nog *Les carnets de Monsieur Jean*, een dikke bundel korte zwart-witstrips, waarin Dupuy en Berbérian Johans flierefluitende vriend Felix in het middelpunt stellen. Ook staat er bij dezelfde uitgever een nieuw deel van *Le journal d'Henriette* op stapel, de reeks over een gevoelig, bebrild dikkerdje, dat haar emoties de vrije loop laat in haar dagboek. De reeks *Henriette* stamt nog van voor *Meneer Johan*. Dupuy: 'De intimiteit van dagboeken fascineert me. Toen ik op de middelbare school zat hielden veel van mijn vrienden een dagboek bij. Charles en ik doen dat inmiddels ook al jaren. Toen ik op het idee van *Le journal d'Henriette* kwam, zag ik dat dikke, lelijke meisje al helemaal voor me. Via haar dagboek zou ze een intens innerlijk leven kunnen leiden. In het eerste verhaal bevindt Henriette zich met haar vader in haar kamer. Uit haar schooltas haalt ze een troffel en wat stenen en legt ze een muurtje tussen hem en haarzelf. Het verhaal eindigt met een zwijgende Henriette en haar vader elk aan weerszijden van de muur. Eigenlijk wilden Charles en ik het bij die ene *Henriette*-strip laten, maar we kregen er via het tijdschrift *Fluide Glacial* zulke positieve reacties op dat we ermee zijn doorgegaan.' Inmiddels bestaan *Le journal d'Henriette* en *Meneer Johan* al jaren naast elkaar. Zoals het er nu naar uitziet, zal dat voorlopig niet veranderen. De hernieuwde ambities van het stripmakersduo zijn er groot genoeg voor.

Wijn en schetsboeken

Die ambities zijn voor een belangrijk deel mogelijk dankzij het lucratieve reclamewerk dat Dupuy en Berbérian voor de Franse wijnketen Nicolas maken. Met hun geïdealiseerde versie van Frankrijk sluit het tekenaarsduo natuurlijk naadloos aan bij het bourgondische imago dat wijnhandelaren graag uitdragen. De tekenaars kwamen aanvankelijk via een reclamebureau in contact met Nicolas, maar werken inmiddels zonder tussenpersoon voor het bedrijf. Daardoor hebben ze totale controle over de tekeningen die ze voor de wijnketen maken, een ongebruikelijke situatie die Berbérian graag vergelijkt met hoe zijn favoriete reclametekenaars in de jaren twintig werkten. Berbérian: 'Het werk voor Nicolas is het enige reclamewerk dat we nog doen. Het leidt ons niet teveel af en we kunnen op onze eigen voorwaarden eraan werken. We hebben er alle vrijheid bij het ontwikkelen van ons eigen universum, zoals we dat in onze strips ook het liefste doen. Andere reclame-opdrachten weigeren we, omdat we zoveel mogelijk tijd willen overhouden voor ons vrije werk, strips, zeefdrukken en dergelijke. Veel van die tijd gaat tegenwoordig zitten in onze schetsboeken die we van dag tot dag bijhouden. Het is te vergelijken met wat Robert Crumb en Loustal doen, alleen teke-

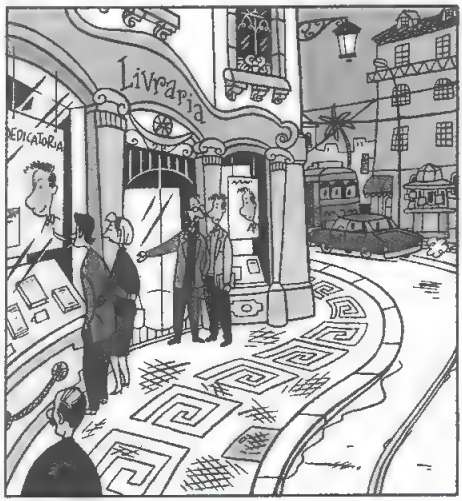

Stervo ssabon

nen wij niet over onze reizen, maar over alledaagse dingen als het familieleven, vacanties, en dergelijke. Als je zo'n schetsboek dagelijks bijhoudt, wordt het tekenen een soort vertellen, een soort schrijven. Uit die schetsboeken is al een bloemlezing over New York samengesteld, *New York carnets*, die verscheen bij uitgeverij Cornélius. Er zijn plannen voor een tweede schetsboek gewijd aan Barcelona, en Philippe en ik denken ook na over exposities rond thema's uit onze teken-dagboeken, of schilderijen die erop gebaseerd zijn.'

Testcase

Het buitenaardse duo van het omslag van *Journal d'un album* denkt er voorlopig niet aan om op te houden. Samen vormen ze een tweekoppig monster, dat nog lang niet is uitgeraasd. In Frankrijk heeft dat tot een veelzijdig en volwassen oeuvre geleid. Wat daar in het Nederlandse taalgebied van overblijft, moet nog worden afgewacht. Vooralsnog heeft Oog & Blik alleen plannen voor de vertaling van de bijzonder vermakelijke en toegankelijke *Meneer Johan*-strips in kleur. Mochten deze boeken aanslaan - wat ze zeker verdienen - dan zou het Nederlandstalige publiek eigenlijk ook vertalingen moeten kunnen verwachten van het minder conventionele werk, zoals *Journal d'un album* en *Les carnets de Monsieur Jean*. Of die vertalingen er daadwerkelijk komen, vormt een prima *testcase* voor de daadkracht van de Nederlandstalige stripuitgeverij eind jaren negentig. Niet voor niets ventileert Dupuy tot slot van het interview zijn frustratie over de huidige staat van de stripcultuur: 'Het zit me niet lekker dat de *Meneer Johan*-albums zoveel lijken op die van *Bollie en Billie*. Ik bedoel, onze strips zijn gericht op een totaal ander publiek. Die standaard-stripuitvoering, gekartonneerde albums van 48 pagina's in kleur op A4-formaat, zorgt gemakkelijk voor verwarring. Het is frustrerend dat je de meeste van die albums na twintig minuten

uithebt. Een boek als *Maus* bewijst immers dat strips moeiteloos urenlang kunnen boeien. Nu de stripmarkt niet meer zo gezond is als vroeger, begrijp ik niet waarom stripuitgevers nooit eens iets anders proberen. Wanneer ik hen erop aanspreek - wat ik vaak genoeg doe - krijg ik altijd de indruk dat ze me wel horen, maar tegelijkertijd denken: interessante opvatting hoor, maar eigenlijk weet je er niets van. Ondertussen blijven ze gewoon maar stripalbums uitbrengen op dat standaardformaat. Alsof de gewoonten van het publiek, de distributeurs en de boekhandels bij voorbaat niet te veranderen zouden zijn. Alsof de relatie tussen de vorm en inhoud van de boeken er niet toe doet. Een dik boek op een afwijkend stripformaat als *Journal d'un album* is volgens die logica nauwelijks haalbaar. Ik ben ervan overtuigd dat de uitgevers te weinig doen om een nieuw publiek te bereiken. Is het dan gek dat veel mensen afhaken? Het merendeel van de *École Pigalle*-auteurs heeft de strip al vaarwel gezegd. Eerlijk gezegd had ik allang hetzelfde gedaan als ik Berbérian niet had ontmoet.' **Toon Dohmen**

Dit artikel is gebaseerd op een uitgebreid interview met Dupuy en Berbérian door Philippe Morin, Dominique Poncet en Pierre-Marie Jamet, dat verscheen in het Franse stripinformatieblad PLG no. 30 (1994). Het is aangevuld en geactualiseerd met een eigen vraaggesprek met Berbérian.

Strip op pagina 13: Meneer Johan en de takelwagen. Copyright Les Humanoïdes Associés SA / Genève 1991. Alle rechten voorbehouden

INVLOEDEN

ou je
het niet meteen denken. Toch wortelen de bitterzoete grapjes die
het handelsmerk van Dupuy en Berbé vormen in het onbe-
grensde absurdisme van het Franse striptijdschrift *Fluide Glacial*, de
s van Gotlib, Goossens en aanverwante geesten. Dupuy en
men er midden jaren zachtig terecht toen ze bij alle
ndere uitgevers werden afgewezen. Keer op keer kregen ze te
oren dat hun strips onleesbaar zouden zijn. Niet zo vreemd voor
project van het duo in z
pagina's strip opleverd
me. Een bloemlezing van dit prille werk
s van *Meneer Johan* verscheen als *Les héros ne meurent*

ethebbers van een extreem doorgevoerde variant op de swingende
lare lijn-strips van Serge Clerc en Yves Chaland.
onde lijnen. Halverwege *Les héros ne meurent j*
og de invloed van Joost Swarte en Ever Meulen b
lijker zien we Dupuy en Berbérian daar kiezen voor de formule
. De werkelijke omslag komt met *Het kleine schil-*
derije, een strip in opdracht voor de legendarische Atomium-reeks.

llende door beide tekenaars bewonderde jaren-twintig-illustrato-
Marty, Benitot, Le Pape, de modetijdschriften *Vogue* en
azette du Bon Ton) zich aan deze strip aflezen. *Het kleine schi*
derije markeert de opm
Dupuy- Berbérian. Het e gante boekwerkje opent de deuren naar
heid. Daarnaast biedt het een ingang bij uitgeverij Les Humanoïdes
Associés, die de stripmakers vraagt om een bijdrage aan de feestafle
ng van de stripbundel *Frank Margerin présente*. Met die strip
ant een intensieve samenwerking, die tot op de dag van vandaag
voortduurt.

De Keuze van..... Huib van Opstal

Als grafisch ontwerper en projectleider was hij in dienst van onder andere Muziekkrant Oor en het ontwerpbureau Total Design. Als schrijvend ontwerper kreeg landelijke bekendheid met zijn standaardwerk Essay RG; Het fenomeen Hergé. Recent verscheen het boek, in tekst en beeld uitgebreid, in het Frans bij uitgeverij Lefrancq. Drie maanden na verschijning eisten de erven Hergé in een dreigbrief de wildste zaken(geld en onderwerping, of vernietiging) maar ze vingen bot, gezien het correct toegepaste citaatrecht.
Sinds 1 januari 1999 is Huib van Opstal directeur van het Nederlands Centrum van het Beeldverhaal in Haarlem, dat dit najaar feestelijk zal worden geopend. Hij is er onder meer verantwoordelijk voor de tentoonstellingen , publicaties en natuurlijk de tweejaarlijkse Stripdagen Haarlem.

'Een boek dat ik afgelopen najaar met intens genoegen vond in een Engelse boekhandel, afgelopen najaar, is *Ethel & Ernest;A True Story* (Jonathan Cape, London 1998, 104 blz. £ 14.99, ISBN 0 224 04662 4). Dit autobiografische stripboek van de hand van **Raymond Briggs** (1934), gelauwerd illustrator en maker van prenten- en stripboeken, gaat over diens volkse ouders. Over Ethel, de simpele huisvrouw, en over Ernest, de melkboer-pantoffelheld-socialist. Van hun toevallige eerste ontmoeting in 1928 tot hun dood in 1971, en over Londen, van de crisistijd en de oorlogsjaren tot aan de flower power (Briggs' moeder, altijd maar weer: 'Here's a comb, dear'). Leg de houterige, abrupt in elkaar overlopende anecdotes van Briggs eens naast *Maus* van Art Spiegelman (het ideale companion volume, op grofweg hetzelfde formaat) en besef de kracht van het beeldverhaal. Een boek waar ik intens van genoot.'

(advertentie)

(advertentie)

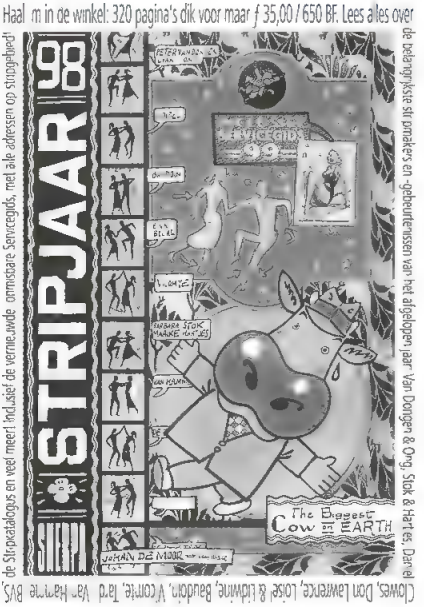
Haal m in de winkel: 320 pagina's dik voor maar f 35,00 / 650 BF. Lees alles over
de belangrijkste stripmakers en -gebeurtenissen van het afgelopen jaar. Van Dongen & Ong, Stok & Hartes, Daryl
Cl.owes, Dom Lawrence, Loisel & Lidwine, Baudoin, Vicomte, Tard Van Hamme, Bys,
de Stripcatalogus en veel meer! Incl.sief de vernieuwde commissaris Servegnids, met alle adressen op stroghebed!
STRIPJAAR 98/99
The Biggest Cow on EARTH

ACACIALAAN

Lamelos

Waar in België kunstacademies als St. Lucas broedplaatsen van striptalenten zijn, kenmerkten de Nederlandse academies zich over het algemeen door een striponvriendelijke opstelling. De laatste jaren lijkt een generatie jonge, maar zelfbewuste stripmakers echter het tij te keren. Niet alleen door een compromisloze opstelling, maar vooral door het onmiskenbaar talent waarmee zij hun strips uitwerken en vormgeven. Het stripcollectief Lamelos is een goed voorbeeld. Aleks Deurlo, Jeroen Funke en de broers Sam en Boris Peeters zijn allen student aan de kunstacademie van Kampen en fervente liefhebbers van het stripverhaal.

"We zijn niet alleen een stripcollectief, maar ook een vriendenclub. Jos van Sam en Boris hebben we elkaar leren kennen op de academie en elkaar gevonden in het maken van strips. Jeroen had op dat gebied al wat ervaring opgedaan met Marc van der Holst."
Oorspronkelijk bestond het collectief uit vijf personen.
"We hebben allemaal gekozen voor de richting illustratie, maar we zijn vooral fanatieke stripmakers. Eén van ons had op dat gebied minder serieuze plannen dan de rest en is afgehaakt. Hij heeft zich volledig op illustratie gericht."
Aan de *ZozoLala*-stand in Breda verraste het collectief de redactieleden met een indrukwekkend stripwerk dat niet alleen van talent getuigde, maar ook van een open opstelling ten opzichte van het medium.
"In het begin maakten we de strips echt samen, het waren een soort kettingstrips. Dat beviel goed. Daarna zijn we meer een soort klankbord voor elkaar geworden. We proberen grappen eerst op elkaar uit om te zien of ze werkelijk zo leuk zijn als we zelf denken. Wat dat betreft komt het goed uit dat we hetzelfde gevoel voor humor hebben. Mede daardoor zijn we in de loop der jaren een groep geworden van vier mensen die elkaars humor aanvoelen; niet alleen in strips. De samenwerking stimuleert ons ook om steeds beter te worden.
Hoe langer je samen optrekt, hoe beter je ook duidelijk kunt maken wat je wel en niet goed vindt aan het werk van de ander. Wat dat betreft moeten we het ook van elkaar hebben. Op de academie zijn maar weinig leraren die verstand hebben van strips. Zelf hebben we allemaal een behoorlijk stripverleden, dus weten we zo langzamerhand wel wat goed of slecht is."

Hoewel de strips van het collectief humoristisch zijn, blijkt er na enig nadenken, verschil van mening te bestaan over wat er belangrijker is: de grap of het tekenwerk. Voor de samenwerking of de samenstelling van een gezamenlijk uitgave wordt dat niet als een bezwaar gezien, integendeel. De verschillende opvattingen worden een bron van discussie en andere invalshoeken beschouwd. Het wordt als een aanvulling gezien. Bovendien lijkt het gezelschap een gezamenlijke maar onuitgesproken standaard voor kwaliteit te hebben.
Of zoals Jeroen Funke zegt: "Ook al kan ik zelf niet zo goed grappen verzinnen, ik kan wel bepalen of iets leuk is of niet en ook nog beredeneren waarom."

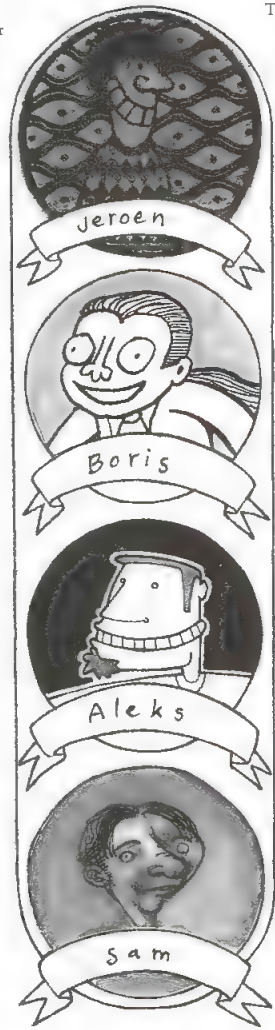

Tot nu toe heeft Lamelos vier gezamenlijke uitgaven gerealiseerd. Elke uitgave is gebaseerd op een bepaald thema en uitgegeven in een uniek uitvoering en formaat. Hoe verschillend ook, getuigt elk boekje van de zorgvuldigheid en geestdrift waarmee het is vormgegeven en uitgevoerd. Vooral Aleks Deurloo kan bijna verliefd spreken over de kwaliteit van het gebruikte papier. Vooral aan de tweede uitgave met een harde kaft bekleed met rode stof, is het plezier in het vormgeven goed af te zien
"De eerste 25 exemplaren waren we gelijk in Breda kwijt. Daarna hebben we op bestelling bijgemaakt. Het is met 120 pagina's iets te veel van het goede. Nu zijn we kritischer doordat we de omvang hebben beperkt. Mede door het gebruik van een vast hoofdpersonage is het laatste werk meer een eenheid. Het achterliggende thema moet er voor zorgen dat het niet oeverloos wordt, het is geen beperking, maar geeft een verband, ook al maken we het met z'n vieren in verschillende stijlen. Toch zijn onze strips voor anderen moeilijk uit elkaar te houden. Soms maakt de één decors in de tekeningen van de ander. Maar als we allemaal op dezelfde manier zouden tekenen en dezelfde grappen maken, zou het niet meer interessant zijn. Dan vervalt de reden om als groep samen te werken. We zijn nog erg op zoek en experimenteren veel. Het voorkomt ook dat we er op uitgekeken raken.
We hebben onze eigen uitstapjes en bezigheden, maar alles wat we op stripgebied doen, gebeurt onder de paraplu van Lamelos. Er zijn wel grote verschillen en we hebben ook niet allemaal dezelfde smaak, maar we delen dezelfde achtergrond. Onze strips kenmerken zich door een gemeenschappelijke sfeer. We maken boekjes om te laten zien wat we in huis hebben en we willen dat veel mensen dat onder ogen krijgen. We zijn een stripcollectief." **Jef Nieuwenhuis**

De strips van Lamelos zijn te bestellen bij het collectief zelf door te bellen naar 038 422 69 04 of te schrijven naar Lamelos, Beethovenlaan 376, 8031 BZ in Zwolle

LAMELOS

EINDELIJK IN ZOZOLALA.....

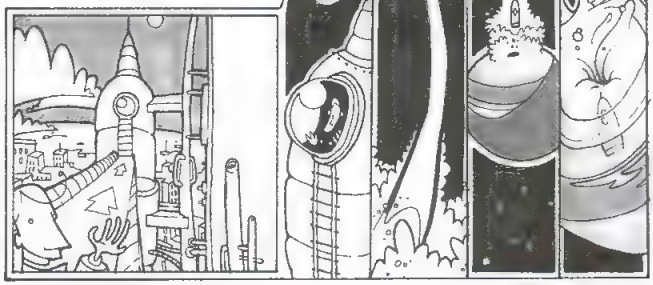

Jef is tof!!

PrikBord

Ollie B. Bommel en Tom Poes keren terug. Dick Matena is aangezocht door Marten Toonder om diens levenswerk voort te zetten in de vorm van een balloonstrip. De laatste tekststrip van Bommel verscheen in 1986, daarna stopte Toonder ermee. Matena is zijn carrière begonnen in de Toonder-studio's. De afgelopen jaren bewees hij prima met andermans oeuvre om te kunnen gaan met verstrippingen van kinderboeken als Pietje Bell en Kruimeltje. De eerste aflevering van de nieuwe Tom Poes verschijnt in juni in

weekblad Donald Duck. Eind jaren '70 verschenen hierin al eerder enkele balloonstripversies van Toonders beroemde geesteskinderen. Het scenario van de nieuwe reeks wordt geschreven door Matena en Toonder samen. HvS

Net als veel van zijn generatiegenoten kreeg de jonge Hergé maar geen genoeg van de avonturenverhalen van Jules Verne. Hoezeer Vernes verhalen de fantasie van de jonge stripmaker hebben prikkeld, staat beschreven in **Tintin chez Jules Verne** van **Jean-Paul Tomasi** en **Michel Deligne** (Lefrancq Littérature; ISBN 2-87153-579-5; ong. *f* 45,00). Een opmerkelijk boekwerkje, dat de overeenkomsten tussen beide klassiekers met veel treffende illustraties aannemelijk weet te maken. TD

De redactie van de Franse uitgeverij Mosquito heeft het weer voor elkaar. Met **Boucq. Une monographie** (ISBN 2-908 551-22-5; FF 140) presenteren Michel Jans, Jean-François Douvry & co hun zoveelste prachtig verzorgde stripmakersmonografie. Trefwoorden: uitgebreid interview, kritische beschouwingen, rijk geïllustreerd. Kortom, een *must* voor alle francofone liefhebbers van de inventieve humorist uit Lille. Éditions Mosquito, 1ter rue des Sablons, 38120 St. Egrève, Frankrijk. TD

In België maken ze serieus werk van strips. Het prachtige museum in Brussel en de colleges op het St. Lucas over onder andere striptheorie, zijn daar voorbeelden van. In 1996 werd er ook een symposium georganiseerd over de strip in de negentiende eeuw, dat waarschijnlijk velen zal zijn ontgaan. Stripdeskundigen uit verschillende landen bogen zich over 'de vroege strip', die als grondlegger wordt gezien van het tegenwoordige massamedium. De discussies en lezingen zijn nu door Pascal Lefèvre en Charles Dierick gebundeld in **'Forging a new medium, the comic strip in de nineteenth century'** Dit boek is één van de schaarse wetenschappelijke publicaties over het medium strips en bedoeld als aanzet tot verder onderzoek (wie neemt de handschoen op, vraag je je dan af).
Natuurlijk komen bekende namen als Töppfer en Busch aan bod, maar ook tekenaars die in de vergetelheid dreigden te geraken, als de Britse Hogarth of de Spaanse Mestres en Mecachis worden uitvoerig besproken. Natuurlijk is men het niet eens over een sluitende definitie van het medium (gelukkig maar, anders waren ze direct uitgepraat) en buigt men zich over de prangende vraag wie de eerste echte striptekenaar was. Hier wordt echter niet de nadruk op gelegd. De bundel essays is eerder een inventarisatie van negentiende-eeuwse, stripachtige publicaties en is daardoor bijzonder interessant voor wie eens wat anders wil. Bovendien is het zeer rijk geïllustreerd, tjokvol met noten voor wie verder wil lezen, bevat het een overzichtelijke tijdbalk en is het fraai vormgegeven. De enige voorwaarde om dit boek te kunnen lezen is een beheersing van de internationale wetenschappelijke taal Engels en een bedrag van 17,90 Britse ponden. Verder staat niets je in de weg om kenner van negentiende-eeuwse strips te worden. Uitgeverij: VUB University Press, Brussels; ISBN: 905467206. GZ

Het aanstaande begin van het tweede millennium zorgt voor veel koude drukte. Klokken tellen de secondes tot het nieuwe jaar af en vliegreizen over verschillende tijdzones beloven een dubbel millenniumfeest. Gelukkig zijn er ook leuke initiatieven. Zoals **Comix 2000** van de Franse cultuitgeverij L'Association. De uitgeverij heeft honderden stripmakers in binnen- en buitenland aangeschreven, waaronder de nodige Nederlandse coryfeeën, met het verzoek een tekstloze strip tussen de drie en vijftien pagina's lang te maken. Thema: de twintigste eeuw. De beste bijdragen zullen worden gebundeld in een bij voorbaat al legendarisch boek van tweeduizend pagina's, dat internationaal verspreid wordt. Het geheel zal daarnaast ook worden geëxposeerd tijdens het grote internationale stripfestival van Angoulême in januari 2000. *Comix 2000* belooft een unieke, grensdoorbrekende staalkaart te worden van het beste dat de stripcultuur

DE BEST VERKOCHTE STRIPS VAN DE MAANDEN NOVEMBER EN DECEMBER 1998

SERIES

1 **Suske en Wiske 259: De gevederde slang**
2 **Jessica Blandy 15: Zoals Ginny was**
3 **Bernard Prince 17: Het groene vergif**
4 **Kuifje 1: In de sovjet-unie**
5 **Roodbaard 3: De schaduw van de duivel**
6 **Spoorloos 2: Losgeld voor een kind**
7 **Vasco 16: Het beest**
8 **De prins van de nacht 4**
9 **Rode Ridder 171: De boetelingen**
10 **De rovers van keizerrijken: Leedbrenger**

Casterman slaagt erin om na zeventig jaar en -tig herdrukken nog steeds de pagina's in Kuifje in de sovjet-unie te verwisselen.

Weer een top vijf met oude rotten en er is nog zoveel ander moois.

Zoo 2 (Frank/Bom)	1
Monster (Andreas)	2
Rampokan 1 (Van Dongen)	3
Troebele begeerten (Loisel)	4
Pyreneen (Sternis/Loisel)	5
De slaap van het monster (Bilal)	6
Fanchon (Servais)	7
Op zoek naar Venus 1 (Dethory/Autheman)	8
De eekhoornprinses (Hausman/Yann)	9
Azrayen 1 (Lax/Giroud)	10

OVERIG *)

Casterman slaagt erin om na zeventig jaar en -tig herdrukken nog steeds de pagina's in Kuifje in de sovjet-unie te verwisselen.

De Zet-Lijst komt tot stand dankzij de volgende winkels: Het B-Gevaar, Balloon Ex press, De Boekenhalte, Eppo, Franka, Gules de Geus, Gobelijn, Het land van langvergeten, Leidse Stripshop, Miekes Striptiek, Noord, Paard van Troje, Plok, strips en zh. dingest, De Poort, De Rat, Snoek, De Striep, 't Strippie
Ook het commentaar is afkomstig van de deelnemende winkeliers.
*) De lijst "overig" bevat one-shots, tweeluiken en trilogieën

wereldwijd te bieden heeft. Laat dat tweede millennium maar komen. TD

Hoewel rijkelijk gefêteerd op het small-pressfestival in Groningen, heeft de redactie van **Zone 5300** weer plichtsgetrouw een nieuw nummer uitgebracht. De (bijna) gebruikelijke debutant is ditmaal de Finse stripmaakster Pati Karikovács die zich liet inspireren door een songtekst van de Amerikaanse bluesartiest Dr. John. Uit de erfenis van *Striparazzi* is Spekkie Big gevist, die regelmatig in *Zone* terug te vinden zal zijn. Ook een blijvertje is Henk Wentelteefje, de broer van Eefje, die zijn avonturen paginagroot in het blad mag beleven. Terug van weggeweest is Wasco die de lezers gelijk aan het knutselen zet met een ouderwets miniboekje. Kim Duchateau (wereldberoemd in de Acacialaan) maakt zijn opwachting en Adri van Kooten verstript een scenario van de onvermoeibare Pieter van Oudheusden.
Alsof het niet op kan, heeft de redactie grote plannen voor het eerstvolgend nummer. Door een subsidie van de Rotterdamse Kunststichting is het mogelijk om eenmalig een gedeelte van het binnenwerk in kleur uit te voeren. Voor die gelegenheid zal *Zone* in een grotere oplage verschijnen. JN

De jongste editie van het internationale stripfestival in **Angoulême** leverde afgelopen januari weer een bijna lachwekkende hoeveelheid prijzen op. Een selectie uit de tientallen winnaars: Dupuy en Berbérian met *Monsieur Jean 4: Vivons heureux sans en avoir l'air* (Alph-Art voor het beste album van het jaar), Dave McKean met *Cages* (Beste vertaalde buitenlandse album), Trillo en Mandrafina met *La grande arnaque* (Beste scenario), Chabouté met *Quelques jours d'été* (Aanmoedigingsprijs) en Lax en Giroud met *Axrayen 1* (Prijs van de stripcritici). Winnaar van de Grote Prijs van Angoulême werd **Robert Crumb**, die daarmee tot eregast van het festival in 2000 is uitgeroepen. Dat wordt nog spannend voor de organisatie van het festival, want Crumb heeft de reputatie dit soort massale evenementen zoveel mogelijk te mijden. TD

Moebius en **Giraud**, het zijn twee totaal verschillende auteurs verenigd in één persoon. Wie meer over deze veelzijdige man wil weten, kan sinds kort terecht bij **Histoire de mon double** (Éditions n81; FF 110).
In deze autobiografie gaat de schrijver achter de stripmaker in op zijn levensloop, belangrijke ontmoetingen met mensen als Jijé en Jodorowsky, het ontstaan van *Blueberry* en zijn spirituele invloeden. Een zelfportret van een rusteloze zoeker. TD

In september zal als het goed is de achtste **Gilles de Geus** verschijnen. De 'big budget-strip' van Hanco Kolk en Peter de Wit kent dit keer wel een heel bijzondere opzet. Om hem te financieren vervaardigen de auteurs in samenwerking met de Bossche stripwinkel Silvester een zogenaamde **mecenas-editie**.
Gefortuneerde *Gilles*-liefhebbers kunnen voor duizend gulden hierop intekenen en ontvangen in ruil daarvoor een genummerde en gesigneerde versie van *De zeven provincieën* met een originele plaat naaar keuze. Bovendien krijgen de strip-weldoeners elke drie maanden een aflevering van de speciale *Mecenas-krant* die rapporteert over de vorderingen aan het album. Geld schijnt niet gelukkig te maken, maar de mecenas-editie van *Gilles de Geus* maakt het droeve lot van de rijke mens ongetwijfeld een stukje draaglijker. TD

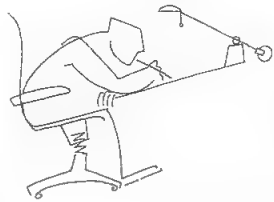

De prijs die door het **Gronings Stripmuseum** tijdens het small-pressfestival in Groningen terecht is toegekend aan *Zone 5300*, heeft zijn bestemming gevonden. De *Zone*-clan wil het geld besteden aan eigen website, opgezet volgens de formule waarop ook het blad is gebaseerd. Dat berekent dus vooral veel strips met daarnaast enige aandacht voor muziek en andere eigentijdse cultuuruitingen. Als alles naar wens verloopt, is het de bedoeling dat in de toekomst de site een interactief karakter krijgt. In gewoon Nederlands: op de computer lekker met elkaar lullen en oeverloos zwetsen. Om de aandacht voor het blad niet te laten verslappen, wordt voor de uitvoer van deze plannen een aparte medewerker aangetrokken. JN

Nog tot 25 april exposeert het Franse stripcentrum in Angoulême werk van Cosey. Voor deze gelegenheid stelde **Jean-Pierre Mercier** een mooi verzorgde catalogus samen, met teksten zowel in het Frans als in het Engels. Het boekwerkje heet **Cosey d'est en ouest/Cosey from**

..DE ORA ET LABORATIONNEUR.
HOLY HEAVENS! FLORIS! HEB! JE! GEZIEN! WAT! MARQ VAN BR.! VOOR! STRIPJE! HEEFT! GEMAAKT?
WE MOETEN WE MOETEN.
JA.
&
NEE.
RAK
TEN EERSTE: IK MOET HELEGAAR NIKS! TEN TWEEDE ZIE IK NIET IN WAAROM EEN REFERENTIE AAN MIJN PERSOON BINNEN HET KADER VAN EEN GEEMANCIPEERD MEDIUM ALS DE STRIP AANLEIDING ZOU MOETEN GEVEN TOT ALLERHANDE EGOMANE REACTIES MIJNERZIJDS DIE M.I.L. HET NIVEAU VAN DIT PLATTE POLEMIEK NIET ZOU LEKONT STIJGEN.
LATEN WIJ ONS GZAMELIJK INZETTEN VOOR EEN STRIPWERELD VAN NIVEAU EN ONS NIET OPGEVEN MET LAAG-BIJ DE GRONDSE IKNOEM MAAR WAT ANTI-PEER DE PLINTKABOUTER-STRIPJES!
JA ISWELAAR GOH
MOOI GEDAAN DIE FLORIS TJONGE, NOU
WE NEED YOU!

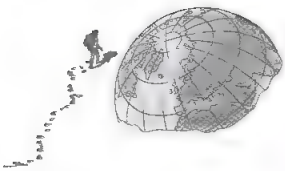

east to west (ISBN 2-907848-18-6; FF 75) en biedt een bio- en bibliografie plus beschouwingen over Coseys striptaal en zijn reislust. TD

Het Franse stripcentrum bracht afgelopen januari ook nog twee boeken van een meer algemeen belang. **Humoresques. L'humour graphique fin de siècle** bundelt teksten van een studiedag gewijd aan de ontwikkeling van de grafische humor in de twintigste eeuw (ISBN 2-94292051-1; FF 95) Hierin aandacht voor pioniers als Steinlein en Willette, maar ook voor Daniel Goossens, Chris Ware en Lewis Trondheim. Behalve humor vormen, zoals bekend, ook bewerkingen van bestaande boeken, toneelstukken, films en dergelijke, een vast deel van het stripaanbod. Over de wisselvallige relatie tussen bewerking en origineel gaat de bundel **La transécriture. Pour une théorie de l'adaptation** (ISBN 2-921053-98-5; FF 125). In deze bundel bijdragen van onder meer Benoît Peeters en François Rivière. Centre national de la bande dessinée et de l'image, 121 rue de Bordeaux, 16000 Angoulême, 0033-5-45386565, http://www.cnbdi.fr. TD

Wie de serie *Chinees Rood* heeft gevolgd, zag **Thierry Robin** met elk nieuw deel groeien. Na het tekstloze tussendoortje-op-romanformaat *La teigne* (Uitg. Les Humanoïdes Associés) toont Robin zich in het maart-nummer van het Franse stripblad *Bo-Doï* op zijn best met de eerste aflevering van **Koblenz: Le désespoir d'une ombre**. Prachtig opgebouwde pagina's, effectief kleurgebruik en een intrigerend verhaal over het begin van de industriële revolutie beloven veel goeds. TD

Het gebeurt niet zo vaak dat een literaire uitgever een stripboek uitbrengt. Eigenlijk nooit. Nijgh en van Ditmar waagde een tijdje geleden de gok met de autobiografische bundel **Barbaraal** van Barbara Stok. Mede dankzij de stevige publiciteitscampagne en de verspreiding in de reguliere boekhandel werd dit een vette hit. Het wekt verbazing dat er verder geen plannen bestaan voor nieuwe auteurs. Volgens Vic van de Reijt van Nijgh en van Ditmar wordt er niet actief gescout naar nieuwe tekenaars en komt er geen aparte striplijn. Als zich echter iets interessants aandient, hebben ze altijd interesse, aldus Van de Reijt. Voorlopig was dit een eenmalig experiment. GZ

Iedereen met een beetje interesse in de Francobelgische strip is bekend met Greg, schepper van onder meer *Olivier Blunder, Comanche* en *Bruno Brazil* en oud-hoofdredacteur van het weekblad *Tintin/Kuifje*. **Benoît Mouchart** benaderde deze invloedrijke stripmaker en bundelde hun gesprekken onder de titel **Michel Greg. Dialogues sans bulles** (Dargaud; FF 149). TD

Darzelfde *Bo-Doï* meldt dat **Loustal** en **Charyn** *(De gebroeders Adamov)* momenteel opnieuw samenwerken aan een strip. Het zou gaan om het portret van een hoer die twee van haar pooiers heeft vermoord 'Het is een duister soort thriller,' meldt de tekenaar, 'met personages die me erg aanspreken.' TD

Kampen blijkt een levendige stripscene te herbergen. Naast de jongens van Lamelos (zie Acacialaan), heeft de ambitieuze Kampenaar Janko Bosch onlangs een small-press uitgeverij opgericht, Girl Products genaamd. Zijn eerste uitgave heet **Girls**. Een aantal bezonnebrilde vrouwen babbelen daarin over sex. Het boekje ziet er pretentieus uit en je vraagt je af wat er toch mee wordt bedoeld. Girls I hangt ergens tussen raadselachtigheid en nietszeggendheid in. Het is te bestellen door 16 gulden en portokosten over te maken op bankrekening 331258544 van Girls Products, Jacobcatsstraat 133, 8265 XN Kampen. GZ

VERKIEZINGEN! VERKIEZINGEN! VERKIEZINGEN!

Het einde van twintigste eeuw nadert. Een eeuw waarin het stripverhaal voet aan de grond kreeg en zich ontwikkelde van louter amusement tot volwassen medium waarbinnen verschillende genres konden gedijen. ZozoLala kan de overgang naar het jaar 2000 natuurlijk niet onopgemerkt voorbij laten gaan. In het laatste nummer van deze eeuw willen we dan ook nog een keer een Strip Top 100 publiceren, met daarin de beste strips van de afgelopen honderd jaar.
Daarbij hebben we echter wel jullie hulp nodig. De lijst zal worden samengesteld uit jullie favorieten. Stuur daarom vóór 1 november van dit jaar een lijstje in met daarop de twintig albums die volgens jou niet in de Strip Top 100 mogen ontbreken. Let wel: vermeld alleen albums, dus geen reeksen. Ben je gek van bijvoorbeeld Asterix, noem dan het album uit de reeks dat naar jouw mening het beste is. Wij tellen de ingestuurde lijstjes bij elkaar op en stellen daaruit de definitieve ranglijst samen. De laatste keer dat wij dit deden, was vijf jaar geleden in *ZozoLala* nummer 75. Toen verkozen jullie *De gezellen van de schemering 3: De laatste zang van de Malaterres* van François Bourgeon tot beste album aller tijden.
Sindsdien zijn er weer veel nieuwe strips verschenen. Jullie hebben ruim een halfjaar de tijd jullie boekenkast te herlezen en een lijst samen te stellen. Kies de beste twintig eruit en stuur je lijstje in. Laat je stem niet verloren gaan. Lijsten kunnen gestuurd worden naar ZozoLala, postbus 344, 3720 AH in Bilthoven.

Wat staat de beginnende stripmaker te doen? Hoe benader je uitgevers, waar kun je terecht voor een opleiding, voor subsidies, hoe zit het met auteursrechten? Het begin van een antwoord is te vinden in de **Guide de l'auteur de bande dessinée** - compleet met een voorwoord van de Franse minister van cultuur en fraaie illustraties van Jean-Claude Denis (ISBN 2-907848-17-8; FF 49). Een vergelijkbare uitgave toegespitst op de Nederlandse situatie zou bijzonder welkom zijn. Wat een mooie taak ligt (ook) hier voor het Haarlemmer stripcentrum dan wel het Groninger museum. TD

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staan de prijs (Hfl/BF) en de uitvoering (slappe kaft/harde kaft) vermeld. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala*-redaktie.*

Te verschijnen in april

Arboris

Candygirls 5: Wet dreams (Azpiri) 11,95/240; sk.
Durango 6: Het noodlot van een desperado (Swolfs) 11,95/240; sk en 24,95/495; hk. *Herdruk.*
Elfquest 49: De jacht op de kleurenrollen (Pini/ Lee/Blevins)11,95/240; sk.
Elfquest boek 10: De dreiging groeit (Pini) 39,95/795; hk. *Bundeling van de albums 42 tot en met 45.*
Elfquest verborgen jaren 12: De kracht van een ziel (Pini/Collins/Taillefer) 11,95/240; sk.
Elfquest verborgen jaren boek 2 (Pini/Collins/ Taillefer) 39,95/ 795; hk. *Bundeling van de albums 5 tot en met 8.*
Het land van langvergeten 10: Blanche (Faure/ Makyo) 12,95/260; sk en 27,95/560; hk.
HK 12: Lahaag (Trantkat/Morvan) 9,95/195; sk.
Kronieken van de zwarte maan 8: Het zwaard van gerechtigheid (Pontet/Froideval) 11,95/240; sk en 24,95/495; hk.
Lanfeust van Troy 4: De paladijn van Eckmüll (Tarquin/Arleston) 11,95/240; sk. *Arboris kondigt een herdruk aan, terwijl de serie inmiddels naar Talent is verhuisd. Dat riekt naar ruzie.*
Lugubere verhalen 11: Dodeneiland 5: Acta est fabula (Sorel/Mosdi) 11,95/240; sk.
Mandrill 1: Het meisje zonder geheugen (Giroud/ Baruti) 11,95/240; sk.
Public relations 1: De losse hand (Frisano/Maric) 11,95/240; sk.
Red caps 1: De zwarte meute (Duval/Dubois) 12,95/260; sk. *Van de auteurs van Het kleine volkje.*
Verhalen uit de mega-steden 18: Sterven van het lachen (Murray/Wagner) 11,95/240; sk.

Big Balloon

Dilbert grootboek 1: Ik leef, dus ik werk (Adams) 9,95/199; sk.
Looney tunes strip 15: Sylvester (Diversen) 8,95/ 180; sk.

Dargaud

De dooltocht van Alex 2 (Martin/Simon) 10,95; sk. *'Gaat over een reis in de tijd, waarvan Alex en Enak niet zeker weten of ze deze echt hebben meegemaakt.' Dat belooft weinig goeds.*
Hard tegen hard 2: De benen van Martha (Meyer/Tome) 13,95; sk.

De Boemerang

The champions 3 (Onbekend) 9,95; sk.

Dupuis

Aria 21: De klauw van de engel (Weyland) 8,95/165; sk. *Gescald met een gratis album Aria #3.*
Buck Danny 48: Strijd boven de bergen (Bergèse) 8,95/165; sk.

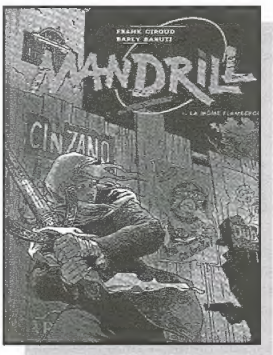

Collectie vrije vlucht: Thérèse (Stassen) 26,50/ 485; hk.
Ludo 2: Ondergronds avontuur (Bailly/Lapière) 8,95/165; sk.
Papyrus 22: De gevangene van Sekhmet (De Gieter) 8,95/165; sk.
Spoon & White 1: Dood aan alle honden (Léturgie/Yann) 9,75/180; sk.

Le Lombard

Donald Duck pocket 60: SOS voor Duckstad (Diversen) 8,95/160; sk.
Leeuwenkoning II: Simba's trots (Diversen) 8,95/160, sk.

Guillustreerde Pers

Bruno Brazil 6: Dodendans in Sacramento (Vance/Greg) 10,95; sk. *Herdruk.*
Het pension van dokter Eon 2 (Griffo/Cothias) 23,50; hk.
I.R.$ 1: De mazen van de wet (Vrancken/ Desberg) 10,95; sk.
Shane 2: De adelaarsrots (Teng/DiGiorgio) 10,95; sk.
Thorgal 24: Arachnea (Rosinski/Van Hamme) 10,95; sk en 21,95; hk.

Rechtdoorzee

Joop Klepzeiker 14 (Schreurs) 12,50; sk. *Sinds wanneer is Klepzeiker recht door zee?*

Saf

Klaartje bij nacht 1 (Bernet/Trillo/Maicas) 9,95; sk.
Klaartje bij nacht 2 (Bernet/Trillo/Maicas) 9,95; sk. *Hoerengrappen. Gaap.*

Talent

Pyrenéen 1 (Sternis/Loisel) 14,50; sk.

Te verschijnen in mei

Big Balloon

Alleen op de wereld (Wijn) 9,95/199; sk. *Bewerking door Piet Wijn van de*

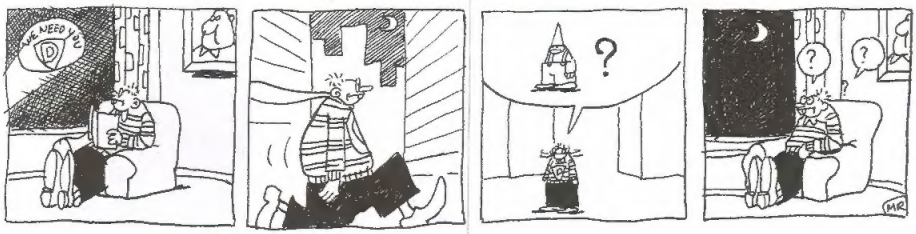

gelijknamige jeugdroman.
De wondersloffen van Sjakie 29: Buitenspel! (Western/Baker) 8,95/180; sk. *Let eens op de prijzen van Big Balloon: bij Big Balloon kost een album van f 8,95 in België BF 180, en bij andere andere uitgevers maar BF 160! Big Balloon ziet de Euro vast tandenknarsend tegemoet.*
Opwindende gebeurtenissen 3: Avontuur in Amsterdam en andere verhalen (Altuna) 14,95/ 299; sk.
Tom & Jerry 1: Superhelden (Diversen) 8,95/ 180; sk.

Dargaud

Cotton kid 1: De wet van pinkerton (Pearce/ Léturgie) 10,95; sk.
He Pao 10: Stofgoud (Vink) 19,95; hk.
Trent 7: Miss (Leo/Rodolphe) 10,95; sk.

Dupuis

Collectie vrije vlucht: Azrayen 2 (Lax/Giroud) 26,50/485; hk.
De kleine Robbe 8: Dan maar niet (Janry/Tome) 8,95/165; sk.
Jessica Blandy 16: Buzzard blues (Renaud/ Dufaux) 9,75/180; sk en 18,00/330; hk.
Kroost 4: Cool! (Carabal) 9,75/180; sk.
Melisande 6: Kwelduivels en kobolden (Clarke/ Gilson) 8,95/165; sk.
Paparazzi 5: Onze correspondenten ter plaatse (Mazel/Cauvin) 8,95/165; sk.
Vlooienbaal 1: Supermama (De Brab/Zidrou/ Falzar) 8,95/165; sk.

Geïllustreerde Pers

Dagobert Duck 61 (Diversen) 8,95/160; sk.
Het beste uit Tina 4 (Diversen) 8,95/160; sk.

Le Lombard

Bernard Prince 7: Verschroeide aarde (Hermann/ Greg) 10,95; sk. *Herdruk.*
Rik Ringers 61: Aan de galg (Tibet/Duchateau) 9,50; sk.
Victor Sackville 14: Bettina's concerto (Carin/ Rivière) 10,95; sk.

Standaard

Bakelandt 76: De vloek van de Neptunus (Leemans) 8,95/160; sk.
Kiekeboe 81: Blond en blauw (Merho) 8,50/150; sk.
Nero 146: De blauwe broertjes (Stallaert/Sleen) 8,95/160; sk.
Sarah & Robin 4: Het dagboek (Dupré) 8,95/ 160; sk.
Suske en Wiske 260: De bonte bollen (Diversen) 7,50/140; sk. *Ook in luxe voor 70,00/1295.*
Suske en Wiske Klassiek 53: De nerveuze Nerviërs (Vandersteen) 42,50/795; sk. *Met voorintekening 10,00/200 goedkoper.*
Suske en Wiske Klassiek 54: Het zoemende ei (Vandersteen) 42,50/795; sk. *Met voorintekening 10,00/200 goedkoper.*

niet aangekondigd; toch verschenen

Collectie beeldroman: De dames van de horizon (Goetzinger) 28,50; hk. *Dargaud zet deze auteursreeks, na de eerste vijf delen te hebben gedumpt, alsnog door.*
Arcana 1: De spookbaron (Pécau/Campoy/Pignault/Rabarot) Talent; 27,50; hk. *Occulte thriller.*
De blauwe hagedis 1: Dodelijk weerzien (Roels) Talent; 27,50; hk. *Psychologische thriller.*
Bloed & stilte 11: De stempel van Kaïn (Corteggiani/Barison) Talent; 27,50; hk.
De kiem van de waanzin 2: Het grote sieraad (Civiello) Talent, 14,50; sk. *Imponerende, barok gepenseelde fantasy van Civiello.*
Bloodline 1 en 2 (Varanda/Ange/Patrikian) Talent; 16,50; sk.
Kuifje: In het land van de Sovjets (Hergé) Casterman; 19,50; hk; 9,50; sk. *Een blamage. Casterman verwisselt twee pagina's van volgorde en presenteert dat zonder blikken of blozen als een meerwaarde. Gelukkig is het inlegvel met uitleg schaamrood gekleurd.*
De orde van de Drakenridders (Varanda/Ange) Talent; 14,50; sk.
Schimmenspel 1: Scheurbuik (Rollin/Dufaux) Arboris; 11,95; sk. *Zie Het Laatste Oordeel.*
Het seizoen van de assen 1: Voor alles (Mouret/Nmeddour) Talent; 27,50. *Met op de achterkant een citaat van K's choice. Vlaamse fantasy. Zie Het Laatste Oordeel.*
Short stories (Hermann) Gibraltar 100,00; luxe. *Bedrieglijke getitelde - want Nederlandstalige - bundel van oud werk.*
Sláine 13: De strijd om de graal (Mills/Tappin) Arboris; 13,95; sk.
Vleugels van lood 2: De vlucht van de visarend (Gibelin/Barral) Talent; 27,50; hk. *Zie Het Laatste Oordeel.*
Vrouwe Bussums 2: Twintig rietjes (Oger/Paty) Talent; 27,50; hk.
Yakuza 1: Zwarte oceaan (Corteggiani/Barison) Talent; 27,50; hk.
Yakuza 2: Makusatsu (Corteggiani/Barison) Talent; 27,50; hk.
Yalek: De duivelsdriehoek (Denayer/Duchateau) Taxandria; 13,50; sk. *Oud werk in zwart-wit van de makers van De brokkenmakers. Voor de liefhebbers.*

UNO MUNDO WERELDSTRIPS

In het buitenland verschijnen stapels prachtige strips die ons taalgebied amper bereiken. Kwaliteit kent echter geen grenzen. Daarom hieronder een selectie van de meest opvallende buitenlandse titels van de laatste twee maanden.

The adventures of Rheumy Peepers and Chunky Highlights (French/Jillette) Oni Press; $ 2.95; sk.
Agrippine et l'ancestre (Bretécher) Hyphen; FF 90; sk.
Akiko 3 (Crilley) Sirius; $ 11.95; sk. *Schromelijk ondergewaarderde, levendige fantasystrip voor alle leeftijden.*
Algérie. La douleur et le mal (Diversen) BD Boom; FF 60; sk. *Korte zwart-witstrips over de voormalige Franse kolonie van o.a. Baudoin, Muñoz, Ricci en Alagbé.*
Archives Goscinny 2: Les aventures de Pistolin 1955-1956 (Diversen/Goscinny) Vents d'Ouest; FF 95; hk. *Fraaie serie herdrukken van oud werk van Goscinny.*
Astérix & Obélix contre César: L'histoire d'un film (Billard) Plon. FF 125; sk. *Het rijk geïllustreerde achtergrondboek bij de film. Voor wie nu al weten wil wat ons te wachten staat.*
Batman: Nosferatu (McKeever/Lofficier/Lofficier) DC; $ 5.95. *Batman vrij naar de expressionistische klassieker van Murnau. One-shot geschilderd door Ted McKeever.*
Berlin 5 (Lutes) Drawn & Quarterly; $ 2.95; sk.
The best of Bitterkomix (Botes/Dog) R 29.50; sk. *Ruuwe Zuidafrikaanse underground van Joe Dog en Conrad Botes, nu voor het eerst in het Engels.*
Le bibendum celeste 2 (De Crécy) Les Humanoïdes Associés; FF 90; hk. *Prachtige, barok geschilderde serie van de maker van Foligatto. Over een zeehond*

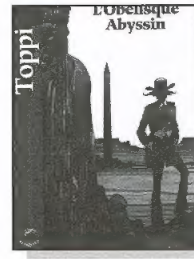

die verzeild raakt in een demonisch aandoende grote stad.

Black Hole 6 (Burns) Fantagraphics; 4.50; sk.

Bretagne (Wazem) Les Humanoïdes Associés; FF 90; sk. *Vliegeniersstrip in de stijl van Hugo Pratt, waarbij de tekeningen hier en daar versoberen tot krachtige schetsen. Sfeervol.*

Cases en tôle (Huo-Chao-Si/Appollo) Centre du Monde; FF 100; sk. *Het Centre du Monde introduceert Afrikaanse strips bij het Franse publiek. Cases en tôle is een kleurrijke bloemlezing van korte humoristische strips uit Réunion, het buureiland van Madagaskar.*

Le chemin aux oiseaux (Baudoin/Brun-Cosme) Le Seuil; FF 69; sk. *Breekbaar gepenseeld verhaal over jong meisje dat kampt met scheidende ouders.*

Le coeur couronné 3: Le fou de la Sorbonne (Moebius/Jodorowsky) Les Humanoïdes Associés; FF 79; hk. *Slot van het drieluik Het gekroonde hart, berucht om de brute wijze waarop de eerste twee delen zijn verramsjt. Vertaling bijzonder onwaarschijnlijk.*

Death & candy 1 (Andersson) Fantagraphics; $ 3.95; sk. *Zweedse underground van de maker van Pixy.*

Le dernier chapitre 3: Les pieds nickelés (Juillard/Convard) Dargaud; FF 94; hk.

Le dernier chapitre 4: Johan et Pirlouit (Juillard/Convard) Dargaud; FF 94; hk. *Twee nieuwe delen van de reeks waarin Juillard en Convard klassieke strips van een nieuw jasje voorzien.*

Desk (Wendling) Delcourt; FF 125. *Dierenschetsen van de getalenteerde maakster van De lichten van de Amalou.*

La doute (Victor) Amok; FF 42; sk.

Exils (Ferrer/Toro) Amok; FF 42; sk. *Dadaïsme in stripvorm. Verrassend.*

Fables de Bosnie (t.B.c.) Glénat; FF 78. *Korte zwart-witstrips over het alledaagse leven in het voormalige Joegoslavië zoals de 35-jarige auteur dat heeft ervaren.*

Herr Wüttner & Frau Kleinschrott 3: Onomatopoetische Abenteuer (Kinzler) Heinzelmännchen; DM 19,80. *Een nieuwe bundel met spitse studentenhumor van Haimo Kinzler.*

The horrible truth about comics (Kochalka) Alternative Comics; $ 2.95; sk. *Kochalka door de bocht: 'Why are you wiggling?' 'I can't stop thinking about comics.' Vermakelijke, speelse strip-over-strips.*

Insolite (Loustal) Seuil; FF 75; sk. *Eénpaginastrips die eerder verschenen in het Züricher dagblad Tages-Anzeicher. Loustal op de Ben Katchor-toer.*

L'irrésistible ascension du dessinateur (Clerc) Reporter; FF 98. *Na jaren eindelijk weer eens een nieuw boek van Serge Clerc.*

Invitation à la danse (Zezelj) Mosquito; FF 50; sk. *Korte verhalen in zwart-wit van het verbluffende talent uit Zagreb. Indrukwekkend.*

Jetlag (Diversen) $ 14.50; sk. *Vijf korte strips in kleur van jonge Israelische stripmakers op scenario van de schrijver Etgar Keret.*

Kabuki Classics 1(Mack) Image; $ 4.95; sk. *Herdruk van de eerste Kabuki-strips, waarin David Mack zich een inventief navolger toont van de onstuimige collagestijl van Bill Sienkiewicz.*

Lapinot 5: Vacances de printemps

(Trondheim/Le Gall) Dargaud; FF 59; hk. *Nu Big Balloon op het allerlaatste moment de vertaling van Kobijn heeft afgeblazen, zijn de liefhebbers weer aangewezen op het Franse origineel. Op scenario van de maker van Theodoor Cleysters.*

The league of extraordinary gentlemen 1 en 2 (O'Neill/Moore) America's Best Comics; $ 2.95; sk. *Alan Moore recyclet dit keer negentiende-eeuwse pulp-personages. Bijzonder sfeervol tekenwerk van Kevin O'Neill.*

Ligne fragile (Mattotti) Seuil; FF 240; sk. *Vuistdikke bundel pentekeningen van de Italiaanse virtuoos.*

Frank Margérin présente Frank Margérin (Margerin) Les Humanoïdes Associés; FF 79; hk. *De maker van Lucien rockt nog als vanouds in deze semi-autobiografische bundel.*

Lettres au maire de V. (Barbier) Fréon; FF 149; sk. *Heftig drama in unieke aquarel-stijl.*

Minimum Wage 10 (Fingerman) Fantagraphics; $ 2.95; sk.

Moins 2 avant 2000 (Lolmède) Alain Beaulet Éditeur; FF 150.

Moments de lassitude (Bretécher) Hyphen; FF 180; hk. *Vrij werk van een van Frankrijks meest prominente humoristen.*

Mona 1 (Diversen) Kitchen Sink Comix; $ 4.95; sk. *Nieuwe bloemlezing met o.a. werk van Tom Hart, Mattotti en Matthew Guest.*

L'obylisque abyssin (Toppi) Éd. Mosquito; FF 50; sk. *Fraaie avonturenstrip van de door Mosquito herontdekte Italiaanse meester.*

Panna Maria (Muñoz/Charyn) Casterman; FF 70; sk. *Nieuwe expressionistische thriller van het duo achter Le croc du serpent.*

Le pont de l'ange (Bramanti) Amok; FF 42; sk. *Betoverende zwart-witbeelden in korte strip over de verwoeste brug van Mostar.*

Les rameaux de Salicorne (Gabrion) Casterman; FF 80; sk. *One-shot over de adolescentie van een dorpsjongen. Van de maker van De Javamens.*

Retour d'Afrique (Razafindrainibe) Centre du Monde; FF 120; sk. *Franstalig debuut van de Pirana van Madagaskar.*

The seduction of Mike (Sikoryak/Smith) Fantagraphics; $ 8.95; sk. *Pastiches van klassieke strips als Lulu en verschillende EC-comics.*

Sleepwalk and other stories (Tomine) Drawn & Quarterly; $ 12.95; sk. *Korte psychologische verhalen in mineur.*

Strangers in paradise: High school! (Moore) Abstract Studio; $ 8.95; sk. *Nieuwe bundel van deze kwaliteitssoap.*

Stripbook (Braün) Zone Collective; $ 7.00; sk. *Tekstloze grappen van één strook. De tekenstijl oogt net zo onschuldig als de grappen hard zijn.*

Tatsoin (Habitbol/Squad/Berd'ach) John Eigrutel Productions; FF 80; hk. *Tekstloos. Melige éénpaginagrappen à la Gotlib en Boucq.*

Un temps de Toussaint (Rabaté/Zamparutti) Amok; FF 42; sk.

Le trésor de l'ombre (Boucq/Jodorowksy) Les Humanoïdes Associés; FF 90; hk. *Korte filosofische overpeinzingen van de Chileense surrealist wonderschoon geïllustreerd door François Boucq.*

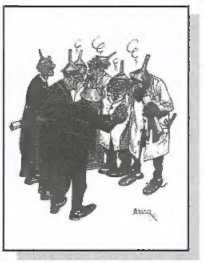

Varlot soldat (Tardi/Daeninckx) L'Association; FF 55; sk. *Cynische oorlogstrip à la Loopgravenoorlog. Nederlandse vertaling zeer waarschijnlijk.*

Véro (Baudoin) Autrement; FF 79; sk. *Banlieue-drama in indrukwekkende, rauwe pentekeningen.*

La vie en rose (Cestac) Dargaud; FF 83; hk. *Humoristisch levensverhaal van de maakster van Het midlife-monster.*

Volcanic Revolver (Morse) Oni Press; $ 2.95; sk. *Mooi vormgegeven thriller. Tweede deel van drieluik.*

Winging it 2 (Gregory) Eigen beheer; $ 9.95; sk. *Het langverwachte tweede deel van Roberta 'Bitchy Bitch' Gregory's engelenstrip.*

Zero Zero 25 (Diversen) Fantagraphics; $ 3.95; sk. *Voorlaatste nummer van dit legendarische tijdschrift. Met korte verhalen van o.a. Thomas Ott, Kim Deitch en Joe Sacco.*

CLASSIC™

SIXTH EDITION

The name says it all.

15 cards Booster

75 cards tournament pack

Classic Game for 2 players

A classic game deserves a classic edition. And that's what we've made.

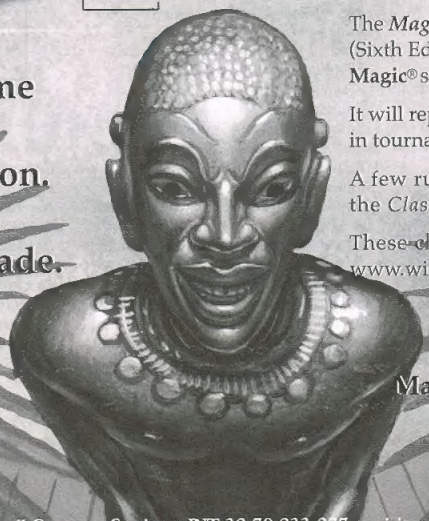

The *Magic: The Gathering*®—*Classic*™ (Sixth Edition) set will be the standard **Magic**® set over the next couple of years.

It will replace the *Fifth Edition*™ card set in tournament play on June 1, 1999.

A few rules have been simplified for the *Classic* (Sixth Edition) set.

These changes will be posted to www.wizards-europe.com on April 26

MAGIC The Gathering

Play a classic. Magic: The Gathering.

ADVANCED LEVEL

Wizards OF THE COAST

For more information, call Customer Service at INT-32-70-233-277 or visit www.wizards-europe.com.

WIZARDS OF THE COAST, **Magic: The Gathering, Magic**, *Classic*, *Fifth Edition*, and the play level logos are trademarks of Wizards of the Coast, Inc. Packaging illustrations by Donato Giancola, Carl Critchlow, and Todd Lockwood. ©1999 Wizards of the Coast, Inc